

Research Article

 Open Access

Nâzım Hikmet'in Şiirlerinde Kötülük

Evil in Nâzım Hikmet's Poems

Ürün Şen Sönmez

İstanbul Arel University, İstanbul, Türkiye

Abstract

The aim of this study is to reveal that evil is a constitutive element in Nâzım Hikmet's poetry, narrated with ideological awareness and contemporary philosophical basis. Though all his poems are covered by this study, only those in which evil plays a central role are analyzed. The concept of evil is examined in six interrelated themes: war, power, poverty, exploitation, the banality of evil and those who oppose it. The absence of natural evil in Nâzım Hikmet's work is due to the materialist approach of Nâzım Hikmet, who believes that evil is caused by human action instead of fate or nature. As a communist poet, he defines the source of all evil as capitalism, imperialism and fascism, or closely connects it to these systems. Thus, the aim behind his presentation of evil in his poetry is twofold: to depict it realistically and to create an awakening that motivates action against it. It is also a resistance against oppressive systems. Further, in his poetry, evil is addressed in a holistic manner in which symbolic figures and events take a central place. This aspect increases the universality and timeless quality of his poetry.

Öz

Bu çalışmada, kötülüğün Nâzım Hikmet'in şiirlerinin kurucu unsurlarından biri olduğu, şiirlerde ideolojik bir bilinçle ve çağcıl bir felsefi altyapıyla kurgulandığı ortaya koyulmaktadır. Çalışmanın örnekleme şairin tüm şiirlerinden oluşmaktadır ancak çözümlenen ve yorumlananlar, kötülüğün kurucu bir işlev üstlendiği şiirlerdir. Kötülüğe dair bu bulgular; savaş, iktidar, yoksulluk, sömürü, kötülüğün sıradanlığı ve sıradanlaşması, kötülüğe karşı harekete geçenler başlıkları altında tasnif edilmiştir. Bu alt başlıklarda incelenen bulgular birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmaz. Nâzım Hikmet'in şiirlerinde doğal kötülük unsurlarına rastlanmaz çünkü o, kötülüğü materyalist bir anlayışla kavrar ve bir insan eylemi olarak görür. İlaveten, kendisini komünist bir şair olarak tanımlayan Nâzım Hikmet'in şiirlerinde kötülüğün tüm varyantlarını doğuran ana sebep kapitalizm, emperyalizm ve/veya faşizmdir ya da en azından bunlarla ilişkilidir. Buradan hareketle, şairin, kötülüğü şiirlerinde kurucu bir unsur olarak kullanmasının amacı da aydınlanır; şiir kötülüğü gerçekçi biçimde ortaya koymalı ve şair, eseri vasıtasıyla kötülük karşıtı -aynı zamanda kapitalizm, emperyalizm ve faşizm karşıtı- bilinç geliştirilmesine ve eylemin örgütlenmesine katkı sunmalıdır. İncelenen şiirlerde, kötülüğün bütüncül bir algıyla kavranması ve kötülük çalışmalarındaki sembolik anların/olayların/kişilerin merkezi konumda olması dikkate değerdir. Bu özellik şiirlere aynı zamanda evrensel bir geçerlilik de kazandırmaktadır.

Keywords

Nâzım Hikmet,
poetry,
evil,
capitalism,
imperialism,
resistance

Anahtar Kelimeler

Nâzım Hikmet,
şiir,
kötülük,
kapitalizm,
emperyalizm,
direniş

Article History

Received
10.03.2025

Accepted
25.09.2025

Extended Abstract

In this study, the elements of evil in Nâzım Hikmet's poems have been identified, classified, and analyzed. The sample of the analysis comprises all of Nâzım Hikmet's poems. While examining the poems in the context of evil, examples functions as a constitutive element have been emphasized, and inferences and interpretations have been made based on them. This has been done in accordance with the principles of Marxist literary criticism. This is because Nâzım Hikmet defines himself as a communist poet, both in his artistic works and in his writings and speeches. This ideological stance is the main principle that shapes not only his real-life attitude but also his artistic production. On the one hand, his efforts to comprehend and transform the world with this awareness, and on the other, his attempts to build poetry in line with these principles form the essence of his works. In other words, both the form and the theme of his poetry are directed by this awareness and choice.

Evil is one of the driving forces of modern literature. In modern thought, the concept of evil has ceased to be seen merely as the absence of good and has started to be perceived as a specific power. A significant part of this process is the human-centered understanding of evil, which is no longer attributed to a divine or transcendent being. In parallel with these intellectual changes, evil becomes one of the constitutive elements of the literary text. The poems focused on in this study are examples in which evil assumes a foundational function and simultaneously exemplify the modern concept of evil. When these poems are examined, it is evident that the perception of evil in Nâzım Hikmet's poetry aligns with a modern understanding of the concept.

One of the most significant breaking points in the concept of evil, World War II, is symbolized in many of his poems through manifestations of evil. In these poems, which contain symbolic examples such as Hitler, the Holocaust, the atomic bomb, and hot wars, evil is not attributed to a satanic source; it is human and worldly, and its root lies in the capitalist and imperialist system. Among the significant findings in Nâzım Hikmet's poetry is the trace of a modern understanding of evil that uses the banality and normalization of evil as a structuring element of the text. In some of his poems, Nâzım Hikmet emphasizes resistance against evil. The harsh realistic tone in the poems where evil is depicted turns into an epic tone in those that narrate the struggle against it. This is, in a sense, what he aims to achieve through his poetry. Furthermore, Nâzım Hikmet, guided by the idea that a communist artist has no right to despair, raises the hopeful tone to include those who resist evil in his poetry. In summary, the elements of evil identified in Nâzım Hikmet's poetry ideologically stem from the corruption linked to capitalism, imperialism, and their apparatuses. Based on all of this, the findings on evil in his poetry arise from the combination of capitalism, imperialism, and fascism. However, it is impossible to categorize evil under these three headings, as these ideologies are inseparably intertwined. Therefore, the elements of evil have been grouped as war, power, exploitation, poverty, the banality and normalization of evil, and those who take action against evil. Yet, it is not possible to draw definite boundaries between these categories. In each of these categories, there exists an anti-capitalist, anti-imperialist,

and anti-fascist understanding of evil, and the structure of evil in his poetry is shaped by this perspective.

War is a fundamental element of evil in Nâzım Hikmet's poetry, as it is portrayed as an act orchestrated and incited by exploitative power centers. In Nâzım Hikmet's poetry, power is manifested as the tyranny of power and corruption, inseparable from other elements of evil. Exploitation is undoubtedly related to this form of power; it is both a consequence and a root cause. In his poems, exploitation is mostly based on economic grounds and swings between examples at the interstate and interpersonal levels.

Poverty is, in fact, a consequence of this exploitation, but it deserves to be examined under a separate theme because it strengthens the dichotomy of strong-weak, exploiter-exploited, and good-evil, while also centering the human experience. The banality and normalization of evil include the most striking examples of evil in his poetry. These poems are constructed directly to address evil. Nâzım Hikmet approaches the banality and normalization of evil through the lens of an artist who accurately grasps and represents his era, drawing on symbolic texts and expressions of modern understanding of evil. Lastly, those who rise against evil exemplify the hopeful tone that Nâzım Hikmet considered indispensable in both poetry and ideology.

In Nâzım Hikmet's poetry, the opposition to evil is not constructed as good in a dualistic way. Evil is neither the absence of good nor are these two opposite concepts. According to his worldview, what truly matters is resisting and struggling against evil. However, this does not lead him to portray those who fight evil as opposing forces or absolute good. Still, considering that the benevolent representations in his poems are mostly shaped within an ideological understanding of evil, it should not be overlooked that these criticisms are often directed at communists and revolutionaries.

Giriş

Nâzım Hikmet kendisini komünist bir şair olarak tanımlar.¹ İlk şiirleri dışarıda tutulursa bu kimlik onun hem şiirlerinin içeriğini hem de edebî metne yüklediği amacı belirler. Nedim Gürsel, Nâzım Hikmet'in yapıtının insancıl ve evrensel olduğunu, bu sebeple salt siyasal bir yaklaşımla yorumlanmaması gerektiğini söyler ama bu şiiri yaşadığı dönemden ve siyasi savaşımından ayrı düşünemeyeceğimizi de not eder.² Kronolojik olarak ele alındığında ideolojik olgunlaşmanın ve derinleşmenin edebî olgunlaşma ile koşut geliştiği görülür. Bu sebeple şairin tüm verimlerinde hem tematik hem de teknik anlamda ideolojik saikleri göz ardı etmemek gerekir. Bu çalışmanın amacı, pek çok kez ortaya konan bu hakikati tekrarlamak ve örneklendirmek değildir; bu hakikate

¹ “Kanaati şahsiyem itibarıyla komünistim. Fakat hiçbir teşkilata mensup değilim. Ben Marksizmin ve komünizmin yalnız edebiyattaki tezahüratıyla (yansımasıyla) alakadırım” 5 Ekim 1928 Cumhuriyet. Akt. Saime Göksu ve Edward Timms, *Romantik Komünist*, çev. Barış Gümüşbaşı (Alfa Yayınları, 2024), s. 124.

² Nedim Gürsel, *Dünya Şairi Nâzım Hikmet* (Can Yayınları, 2002), 8-9.

yaslanarak kötülüğün bu metinlerde nasıl işlendiğini, pek çok şiirde nasıl kurucu unsur olarak kullanıldığını, ideolojik kavranışını ve işlenişindeki çağcılığı ortaya koymaktır.

Enis Batur, Nâzım Hikmet'i gelişkin bir şimdiki zaman bilinciyle hareket etmesinden ötürü çağının hizasını yakalayan ilk şairimiz sayar.³ Nâzım Hikmet de kendine bir şair olarak çağını temsil etme görevi biçer. Ona göre yirminci asırda yaşayan sanatkârın kıymetini yaşadığı asrı yapıtında aksettirmesi belirlir.⁴ Yirminci asır, bir bakıma sömüren ve sömürülenin, zenginin ve fakirin, haklının ve haksızın, güçlünün ve zayıfın, zalimin ve mazlumun yani nihayetinde iyinin ve kötünün bir aradalığı ve mücadelesi olarak okunabilir.⁵ Böyle ele alındığında yüklendikleri modern anlamlar ile iyi ve kötü, artık farklı kavrayışlarla tanımlanır.

Çoğunlukla iyiliğin eksikliği ya da yokluğu olarak tanımlandığı geleneksel düşüncede kötülük özgül bir kavram değildir; iyiliğin karşıtıdır ve ancak onun eksikliği durumunda vardır, insanın eylemlerinin sonucu ya da karşılığı olarak meydana geldiği durumlarda bile ilahi ya da aşkın bir güce dayandırılır. Modern düşüncede kötülük problemi ile ilgili en önemli kırılma, kavramın artık aşkın ve ilahi kaynaklı olmadığı, özgül ve kendiliğinden bir kavram olduğu fikrinin öne çıkması ile yaşanır. İrade ve özgürlük kavramlarının modern insanda içkinleşmesi, bu değişimle koşut düşünüldüğünde kötülüğü insan eylemi olarak değerlendirmek başat görüşe dönüşür. İnsan eylemi vurgusu, kötülüğü spesifikleştirmek değildir; kötülüğün aşkın bir güçle ilişkisinin artık problemin özünü oluşturmamasıdır. Öte yandan yalnızca iyilik ve kötülük değil tüm değerler dizgesi ve asrın ortasından itibaren modern kavramı da tartışılmaya, tahrir edilmeye ve yeniden inşa edilmeye başlanır. Kapitalizmin yirminci asrın belirleyici hâkim ideolojisine dönüşmesi, iyilik ve kötülük kavrayışında felsefi olanın yanında politik bir konumlanmayı da beraberinde getirir. 20. asrın bu zıtlıklarla örülü bütünü Afşar Timuçin, Nâzım Hikmet'in yaşam deneyimi sayar: “Nazım Hikmet de, umutla umutsuzluğun, kavgayla kavgasızlığın, dürüstlikle alçaklığın, inançla inançsızlığın yan yana yaşadığı bir dünyada buluvermişti[r] kendini.”⁶ Yukarıda zikredilen zıtlıklarda iyicil ve kötücül anlam değeri taşıyanlar kolaylıkla ayırt edilebilir. Komünist sanatkâr kendisini sömürülenden, yoksuldan, haklıdan, zayıftan, mazlumdan yani kötülüğe maruz kalandan yana bir aydın olarak tanımladığında kötücül anlam değeri taşıyan kavramların müsebbibi olarak temelde kapitalist sistemi ve emperyalizmi işaret eder. Bu kavrayışta kötülüğün karşısındaki, modern öncesi kötülük tanımlarındaki gibi mutlak iyiyi temsil etmez. Bu sebeple kötünün karşısındakini, kaynağını ve haklılığını kötülüğe maruz kalmaktan almasıyla değerlendirmek daha doğru olur. Komünist aydın/sanatkârın tarafını belirlemesindeki ana etken de budur. Mutlak iyiliği temsil ettiği iddiası ile değil kötülüğe maruz kalanın yanında olmak

³ Enis Batur, “Nâzım Hikmet'in Treni,” *Nâzım Hikmet Günleri* içinde, haz. Şükrü Erbaş (Edebiyatçılar Derneği Yayınları, 1994), 61.

⁴ Nâzım Hikmet, *Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar* (Adam Yayınları, 1993), 80.

⁵ Nâzım Hikmet hayatı ve hayattan yola çıkması gerektiğini düşündüğü sanatı da zıtlıkların birliği olarak tanımlar. Bu onun iyiliği ve kötülüğü modern öncesi mutlak tanımları ile kavramadığının da göstergesidir ve materyalist görüşü ile de uyumludur. Bu kavrayışı geliştirmeyi de sanatkâr olmanın koşullarından sayar. Nâzım Hikmet, *Sanat ve Edebiyat Üstüne* (Evrensel Yayınları, 2012), 46-47.

⁶ Afşar Timuçin, *Nâzım Hikmet'in Şiiri* (Alaz Yayınları, 1979), 11.

gerektiğinin iyiliği temsil ettiğine dair inançla konumlanan aydın/sanatkâr kötülüğü şiirlerinde kurucu bir unsur olarak kullanır zira hâlihazırda kötülüğün hâkimiyeti esastır. Bu durum karşısında harekete geçmek gerektiği düşüncesi şiiri kötülüğe karşı örgütlenmenin ve eyleme geçmenin bir biçimine dönüştürür. Bu da Nâzım Hikmet'in şiirlerinde kötülüğün kurucu bir unsur olarak üstlendiği rolü açıklar. Komünist sanatkâr kötülüğü tüm realitesi ile ortaya koysa da karamsar ve ümitsiz metinler kurgulamaz. Bir karamsarı bir iyimserden daha büyük ve asil bir varlık olduğu inancının modern ve romantik dünya görüşünün bir kalıntısı olduğunu iddia eden Leonidas Donskins “[i]yimserlik, (...) kötülüğün geçici olduğunu ve insanlığı yok etmediğini (veya yok etse bile bunun kısa süreliğine olduğunu) düşünmektir. Dahası iyimserlik, umudun ve alternatiflerin gerçekten de her zaman var olduğuna inanmaktır”⁷ der. Nâzım Hikmet'in “Mücadeleci şair, insanlığın geleceğine inanır ve bundan dolayı da korkunç denemelerden geçse de yazılarında ümitsizlik asla sezilmez”⁸ sözleri ise bu tutumu kendi ideolojisince gerekçelendirir.

Şiirlerde tespit edilen kötülük unsurları, ideolojik olarak kapitalizm, emperyalizm ve onların aygıtları ile bağlantılı yozlaşmadan kaynaklanır. Buraya, Georgi Dimitrov'un Komintern'in 7. Kongresi'nde resmî olarak kabul edilen tarifinde de “finans kapitalin en gerici, en şovenist, en emperyalist unsurlarının açık terörcü diktatörlüğü” olarak tanımladığı faşizm de eklenebilir.⁹ Bu bağlamda, komünist sanatkârın, faşizmi kapitalizmden bağımsız kavraması mümkün değildir. Faşizm, emperyalizm ve nasyonalizmle ilişkilidir ve komünizmi düşman ideoloji olarak konumlandırır. Komünizm; faşizmin Avrupa'da yükseldiği ve dünyayı biçimlendirmeyi tasarladığı dönemde nasyonalizme karşı enternasyonalizmi savunur. Nâzım Hikmet'in şiirleri de enternasyonalist bir şairin sesini duyurur. Onun bu tutumunun kötülük bağlamında asıl dikkat çekici yansıması nasyonal sosyalizm ile ırkçılığın yükselişi, bu yükselişin Holokost,¹⁰ atom bombası gibi sembolik kötülük unsurlarını doğurmuş olması ve şairin, şiirlerinde bu kötülük

⁷ Zygmunt Bauman ve Leonidas Donskis, *Akışkan Kötülük*, çev. A. Emre Pilgir (Ayrıntı Yayınları, 2022), 13-14.

⁸ Nâzım Hikmet, *Yazılar 2 (1924-1934)* (Adam Yayınları, 1992), 123.

⁹ Hacer Altınsoy, “Faşizm, 2. Dünya Savaşı ve Sonuçları,” *Demokratik Modernite*, 2017. <https://demokratikmodernite.org/fasizm-2-dunya-savasi-ve-sonuclari/>

¹⁰ Sauer'e göre Holokost'u uygarlıktan altüst edici bir kopuş yapan, her şeyden önce korkunç boyutu, kurbanları alçakça aldatmacalarla gaz odalarına yönlendiren organizasyonunun hem rasyonel ve bürokratik hem de son derece karanlık doğası ve Aydınlanma'nın doğduğu iddia edilen yerde, Romantizmin beşiği, Alman idealizmi, Schubert ve Rilke'nin anavatanı Almanya'da ortaya çıkması[dır]. Hanno Sauer, *Ahlak: İyinin ve Kötünün İcadı*, çev. Orhan Kılıç (Metis Yayınları, 2024), 224. Sauer bu tartışmayı ahlak bağlamında yapar ve tespiti kötülükle ilgili modern konsensüse dayanır. İlginç olan, Nâzım Hikmet'in henüz 1940'larda *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda kurguladığı Kızıl Ordu askeri İvan'ın “Hitler Almanya'da yerleştiği zaman/'Marks'ın, Engels'in, Bethoven'in ve Şiller'in milleti/proletarya, komünist yoldaşlarımız ve Telman/Sosyal-demokratların ihanetine rağmen/nasıl olsa devirirler iti” düşüncesi şeklinde tezahür eden bakış açısının Sauer'in saptaması ile paralelliyetidir ki bu kötülük kavramının sarsıcı dönüşümünde Nâzım Hikmet'in çağcıl bakışımı bir daha akla getirir. Bkz. Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri* (Yapı Kredi Yayınları, 2015), 1389.

unsurlarını işleridir. Nitekim “nasyonal sosyalizm, dehşet verici bir mantıkî uç noktadır, şeytani bir ‘mükemmellik’ düzeyi olarak tecelli etmişti[r].”¹¹

Enternasyonalizm, ulusçu/milliyetçi hareketleri desteklemez ama emperyalizme karşı ulusal bağımsızlığı savunur. Emperyalizmi kapitalist devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda pazar bulma amacıyla başka uluslara müdahale etmesi şeklinde tanımlayan sosyalist/komünist bakış açısının sembolik bir dayanağı olarak Lenin’in meşhur “Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı” savı anılmalıdır. Bu, Nâzım Hikmet’in şiirlerinde emperyalizmin bir kötülük odağı olmasını yeterince açıklar. Sayılanlar arasında kapitalizmin biraz daha ön planda olduğu ve diğerlerine kaynaklık ettiği söylenebilir zaten sosyalizm de özellikle on dokuzuncu asrın sonundan itibaren kapitalizm karşılığını ön plana almıştır. Nâzım Hikmet’in şiirindeki kötülük odakları kapitalizm, emperyalizm ve faşizmin terkiibinden doğar. Fakat kötülüğü bu üç başlık altında gruplandırmak imkânsızdır çünkü bu üç ideoloji, ayrımı yapılamaz şekilde bir aradadır. Bu sebeple kötülük unsurları savaş, iktidar, sömürü, yoksulluk, kötülüğün sıradanlığı ve sıradanlaşması, kötülüğe karşı harekete geçenler şeklinde gruplandırılmıştır. Bu başlıkların her birinde antikapitalist, antiemperyalist, antifaşist (ve enternasyonalist) bir kötülük kavrayışı mevcuttur ve kötülük kurgusunu bu kavrayış biçimlendirmiştir. Savaş, Nâzım Hikmet’in şiirlerinde başlı başına bir kötülük unsurudur çünkü sömürücü güç odaklarının kurguladığı ve kıskırttığı bir eylemdir. Bunlar arasında şiirlerde İkinci Dünya Savaşı’na yer verilmesi ve bu savaşla ilişkili kötülük unsurlarının kurucu işlev üstlenmesi özellikle önemlidir. Çünkü İkinci Dünya Savaşı kötülük çalışmalarında bir dönüm noktasıdır ve hem teorik hem de sanatsal üretimlerde kötülüğün aşkın bir güç ve mutlak iyinin karşıtı olarak kabulünün yıkılmasında, kötülüğün seküler kavranışında ve tartışılmasında yeni yollar açmıştır. Atom bombası, Holokost gibi orijinal kötülük simgeleri de üreten bu savaşın Nâzım Hikmet’in şiirlerinde evrensel ve yeni kavrayışla kurucu bir unsura dönüştürülmesi onun şiirinin çağcılığını göstermesi bakımından önemlidir. İktidar, Nâzım Hikmet’in şiirlerinde diğer kötülük unsurlarından bağımsız sayılamayacak şekilde gücün ve yozlaşmışlığın zulmü olarak tezahür eder. Sömürü de kuşkusuz bu iktidar biçimi ile ilişkilidir, onun sonucu ve doğurgan sebepleri arasındadır; şiirlerde çoğunlukla iktisadi bir temele dayanır ve devletler arası örneklerle kişiler arası örnekler arasında sarkaçlanır. Yoksulluk, aslında bu sömürünün bir neticesidir ancak özellikle üzerinde durulması, güçlü-güçsüz, sömüren-sömürülen, iyi-kötü denklemini berkitmesi ve merkeze insanı alması nedeniyle ayrı bir başlıkta incelenmeyi hak eder. Kötülüğün sıradanlığı ve sıradanlaşması, şiirlerde kötülüğün en vurucu biçimde işlendiği örnekleri barındırır. Bu şiirler doğrudan kötülüğü işlemek için kurulmuştur. Nâzım Hikmet, modern kötülük kavrayışının sembolik metinlerinden ve ifadelerinden kötülüğün sıradanlığını ve sıradanlaşmasını çağını isabetle temsil eden ve kavrayan bir sanatkarın nazarıyla işler. Son olarak kötülüğe karşı harekete geçenler, Nâzım Hikmet’in şiirde veya daha geniş anlamıyla ideolojik anlamda olmazsa olmaz saydığı umutlu tonu örneklendirir.

¹¹ Tanıl Bora, “Türkiye’de Faşist Sifatının Serencamı,” *Faşist Kimdir?* içinde (İletişim Yayınları, 2021), 9.

Nâzım Hikmet, 1936'da yazdığı bir yazıda, temeli iyilik olan bir sanat fikrinin ilk bakışta güzel bir fikir gibi görüldüğünü ancak sanatın, iyilik kadar nispi, kaygan ve şartlı bir temel üzerine kurulamayacağını söyler.¹² Geleneksel düşüncede ve buna dayanan yapıtlarda iyiliğin eksikliğinden doğan kötülük, iyiliğin tesis edilmesi ile ortadan kaldırılacak bir eksiklik hâlidir. Nâzım Hikmet'in böyle bir eksiklik duygusundan öte kötülüğü özgül olarak kavradığı rahatlıkla söylenebilir. Sistem, bu kötülüğün pekişmesine, sıradanlaşmasına ve yayılmasına yol açmaktadır. Sistemin değişmesi kötülüğü ortadan kaldırmayacaktır ama kötülüğün sıradanlaşmasının ve yayılmasının önüne geçecektir. Modern sanatın ve dolayısıyla edebiyatın yönlendirici güçlerinden kötülük, iyinin mutlak karşıtı olarak algılanmadığı gibi teolojik köklerinden de uzaklaşmıştır; besleyici bir tema ve kurucu bir unsurdur. Nâzım Hikmet'in şiirleri de bu kavrayışa uyar, ilaveten o, kötülüğü diyalektik bir kavrayışla ele alır. Ranciére, *Kurmacanın Kıyıları*'nda, kurmaca ve nedensellik ilişkisine dair bir tarihçe sunar. Buna göre, kurmacada olaylar rastgele değil, neden-sonuç bağının zorunlu ya da olası sonuçları olarak meydana gelirler. Ancak kurmaca, gücünü biraz da sonucun beklendiği nedensellik bağına ters düşmesinden alır. Bu bağ artık ilahi bir yazgı değil, insan eyleminin neticesidir. Trajik kahramanın uğradığı felaket de ilahi buyruğun çiğnenmesinin neticesinde maruz kalınan bir durum değil işlenen hatanın bir sonucudur ve bir nedensellik çerçevesinde ortaya çıkar. Modern toplumun başat özelliklerinden biri herkesin hata yapmak hakkına eriştiği demokratikleştirilmiş bir trajik dünyada yaşamasıdır. Bu, aynı zamanda her bireyi ciddi kurmacanın konusu hâline getirmiştir.¹³ Nâzım Hikmet'in şiirlerinde işleyen diyalektik aynı zamanda mezkûr eserde tarif edilen nedenselliği ve buna dayalı kurmacanın değişen karakter kadrosunu da örnekler.

Nilay Özer, *Memleketimden İnsan Manzuraları* başta olmak üzere Nâzım Hikmet'in hem bu yapıtta yer alan bazı pasajlarda hem de şairin bizzat roman, manzum roman olarak andığı *Jokond ile Si-Ya-U*, *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*, *Taranta Babu 'ya Mektuplar* adlı kitaplarında roman unsurunun büyük etkisi olduğunu saptar.¹⁴ Yine Öykü Terzioğlu, Bahtin'in romanın hâkim olduğu çağda diğer türlerin de az çok romanlaştığı savını referans alıp Nâzım Hikmet şiirinde romanlaşmayı ortaya koyarak çok seslilik ve mizah bağlamında çözümler.¹⁵ Gerçekten, Nâzım Hikmet'in kötülüğü kurucu unsur olarak kullandığı şiirlerinin çoğu, romanda kullanılan benzer kurmacaya ait materyaller ve tekniklerle inşa edilmiştir. Nâzım Hikmet, diğer pek çok sebebin yanında sağladığı işlevsellikten yararlanmak için kötülüğü kurguladığı metinlerde kurmacanın ilkelerine yaslanır. Eagleton, Lukacs'a atıfta bulunarak romanın ironik biçimini vurgular ve türün Tanrı'nın yüz çevirdiği bir dünyanın epiği olduğunu söyler.¹⁶ Lukacs'ın Marksist olduğunda bu

¹² Nâzım Hikmet, *Yazılar 1 Sanat, Edebiyat, Kültür, Dil* (Adam Yayınları, 1991), 145.

¹³ Jacques Ranciére, *Kurmacanın Kıyıları*, çev. Yunus Çetin (Metis Yayınları, 2019), 9-23.

¹⁴ Nilay Özer, "Nâzım Hikmet'in *Memleketimden İnsan Manzuraları*'nda İmajlar: Toplum, Tarih ve Sinema" (Doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, 2013), 20-23.

¹⁵ Öykü Terzioğlu, *Nâzım Hikmet ve Sömürgecilik Karşıtlığının Poetikası* (Phoenix Yayınları, 2009), 49-187.

¹⁶ Terry Eagleton, *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*, çev. Utku Özmkas (İletişim Yayınları, 2015), 42-47.

evrensel kötücüllüğü reddetmesi gibi Nâzım Hikmet de bu şiirlerde eskil kötülük kavrayışını geride bırakır.

Son olarak, şiirlerdeki kötülük bulgularının birbirlerinden tamamen ayrılamaz oldukları, başlıkların iç içe geçebilecek temalara odaklandıkları söylenebilir. Bu, bir yandan bütüncül bir ideolojik kavrayışın ve bununla biçimlenmiş tutarlı bir kötülük kavrayışının işaretiyken bir yandansa bu çalışmada yapılan tasnifi kolaylıkla yerinden edebilir. O sebeple, çalışmanın bölümlerini incelenen kötülük unsurunun şiirin tematik yapısının kurulmasındaki işlevi ve modern kötülük kavrayışı ile tutarlılığı açısından düşünmek yerinde olacaktır.

Savaş

Nâzım Hikmet savaşı emperyalizme karşı ulusal bağımsızlık mücadelesi olmadığı müddetçe bir kötülük unsuru kabul eder. Onun şiirlerinde savaş, sömürünün ve kapitalist düzenin devamı için muktedirlerce çıkarılan, eşitsizliğin göstergesi olarak *sıradan* yani aslında yoksul ve sömürülen insanların öldüğü, öldürdüğü bir kötülük düzenidir. “Öldürmemiz, ölmemiz lazım geliyor / çok çok para kazanmaları için”¹⁷ derken kastettiği bu düzendir.

Nâzım Hikmet, faşizmin Avrupa’da yükseldiği, Türkiye’de de faşizme desteğin arttığı 1935’te “Taranta-Babu’ya Mektuplar”ı çıkarır. Mussolini iktidarının Roma’da yarattığı baskı ve sefalet ile İtalyan işgalinin Habeşistan’a getirdiği ölüm ve yıkımı anlatan şiir; eşitsizliğin bir kötülük eylemine, savaşa, dönüştürülmesini insan merkezli bir bakışla sunar.

Geliyorlar Taranta – Babu,
seni öldürmeğe geliyorlar.
Karnımı deşip
barsaklarının
kumun üstünde aç yılanlar gibi kıvrandıklarını
görmeye geliyorlar.
(...)
Oysaki, ne onlar seni tanır
ne onları sen.¹⁸

dizeleri, söz konusu ayırmda kötülüğün çarpıcılığının ve gerekçesizliğinin vurgusunu taşır. Öte yandan kötülük eyleminin ve neticelerinin bu dizelerde olduğu gibi gerçekçi ve yalın ama özellikle kötülüğü vurgular biçimde seçilmesi şiirin sert gerçekçi tematik gücünü sağlar.

Şiirlerde savaşın kötücüllüğü, sömürücülerin iradesi ile gerçekleşmesi ve sıradan insanın insanlığına, canına, hayatına mal olması üzerinden kurulur. Bu kısımlarda şairin tarafı elbette mağdurun yanındır ancak bu konumlanmış şiirsel söyleme dönüştürülürken acı ve acıma duygusu değil kötülüğün eyleyen tarafına yönelik öfke merkeze alınmıştır. Kötülüğe maruz kalan; abartısız, yalın, sert gerçekçi bir anlatım ile sunulur, bu da odağı kötülüğün kendisine çevirir. Yani kötülük,

¹⁷ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 953.

¹⁸ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 463.

sadece ona maruz kalanların başına gelen bir şey değildir, evrensel ve süreğendir; dünyanın her yerinde sömürenler onun uygulayıcısı, sömürülenler de maruz kalanıdır. Eyleyenler ve maruz kalanlar değişebilir ama kötülük ve kötülüğün kaynakları sabittir, bunlar var olduğu sürece kötülük bitmeyecektir. Tarihsel süreçte koşulların belirleyiciliği altında asıl olan olgusal olarak kötülüğün varlığı ve onu doğuran etmenlerdir. Yani asıl mesele kötü değil kötülüktür ki bu da kötülüğün çağcıl kavranışına oldukça uygundur. Buraya ideolojik bir saik de eklemek gerekir. Engels, *Tarihte Zorun Rolü* adlı çalışmasında şiddeti kötülüğün mutlak bir görüngüsü olarak kabul etmez, zorun kötülüğü örnekleyen veçhesini kabul etmekle beraber mutlak kötülük olduğu kanısına itiraz ederek tarihte başka ve devrimci bir rol de oynadığını, toplumsal hareketin, sayesinde kendisine yol açtığı ve ölmüş, fosilleşmiş politik biçimleri darmadağın ettiği alet olduğunu söyler.¹⁹ Yine “Fanon’a göre sömürgeleştirilen, mülksüzleştirilen toplumun uyguladığı şiddet aslında sömürgecinin araçsallaştırdığı şiddetten kaynaklanır. (...b)uradaki şiddet eleştirilecek ise bütünüyle sömürgecinin eleştirilmesi gerekir. Bu açıdan bakıldığında şiddet sömürgeleştirilen toplumun kendini var edebilmesi için ‘meşru’ bir araca dönüşmüştür.”²⁰ Bu izahlar, Nâzım Hikmet’in İspanya İç Savaşı’ndan, Kurtuluş Savaşı’ndan, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya’ya karşı savaşan Sovyetler Birliği’nden bahseden dizelerinde şiddetin mutlak bir kötülük unsuru olarak değil, kötülüğe karşı koyma aracı olarak kurgulandığı ve mücadelenin epikleştirildiği düşünsel arka planı açıklar. Afrika’nın sömürülmesi, İtalyan faşizminin mezalimi, Fransız sömürgelerinin durumu, Nazi Almanyasının saldırıları, atom bombası, Holokost gibi sembolik örnekleri de içerecek şekilde anlatan şiirlerin ve kötülüğe karşı mücadelenin sekteye uğradığı ya da yitirildiği örneklerinse çarpıcı ve yalın bir gerçekçilikle işlendiği görülür.

Dünyanın topyekûn bir savaş halinde olması kötülük kavramını etraflıca tartışmak için yeterince müsaittir. Şimdiye dek görülmüş en yıkıcı savaş olması, muhtemelen içerdiği kötülük unsurlarının daha nitelikli hâle gelmesi ve kötülük tartışmalarının merkezi olan Batı’yı fiili bir cepheye dönüştürmesinin de etkisiyle İkinci Dünya Savaşı ve ondan kaynaklanan pek çok unsur kötülük kavrayışını dönüştürür. Nâzım Hikmet, her iki dünya savaşının da nedeni olarak emperyalizmi ve kapitalizmi görür; İkinci Dünya Savaşı’nda Mussolini ve Hitler’in, İspanya İç Savaşı’nda Franco’nun kötücüllükleri de bunların yanı sıra faşizmin etkisinde ve hizmetinde olmalarındandır. Yani mesele birkaç kötü insan değildir; sistemin kötülüğüdür. Her iki dünya savaşının bilançosunu aşağıdaki vurucu dizelerle çıkarır:

dünya savaşı: I
dünya savaşı: II
14’ten 18’e, 39’dan 45’e 10 yıl 54 milyon ölü
49 milyon sakat
ölülerle sakatların memleketi
103 milyon nüfuslu bir memleket
ve ayrıca öksüzleri delileri yanık taşlarıyla

¹⁹ Friedrich Engels, *Tarihte Zorun Rolü*, çev. belirtilmemiş (Sol Yayınları, 1979), 55-56.

²⁰ Yaylagül Ceran Karataş, “Ahlak, Siyaset ve Demokrasi Bağlamında Kötülük ve Şiddet,” *İnsan&Toplum* 7, sy. 2 (2017): 128.

ve gidenlerden biri evimizdendi
 gitti dönmedi bir daha
 19'unda mıydı 40'ında mı aklımda kalmamış
 döndü iki gözü kör
 gök gözlü müydü kara gözlü mü aklımda kalmamış
 döndü diz kapağından kesik sol bacağı
 döndü ve kapısını bulamadı evinin.²¹

Nâzım Hikmet, böylesi kapsamlı ve yıkıcı bir savaşın nedenlerini kavramaya gayret ederken benzer nedenlerin benzer koşullarda benzer sonuçları doğuracağı savından hareket eden diyalektik düşünce ile insani bir sorumluluk saydığı uyarı görevini yerine getirmeye çalışır. “Şimdi ÜÇÜNCÜSÜNDEN bahsediyor Amerikan doları”²² derken olası bir yeni dünya savaşının, tıpkı evvelkiler gibi, kapitalizmle bağını ortaya koyar. Seçilen sembolik kötülük örnekleri de evrenseldir ve modern kötülük düşüncesinin dönüşümündeki kilometre taşlarıdır. İkinci Dünya Savaşı’nu hapisten ve çok kısıtlı kaynaktan takip eden şairin yazılarında ve şiirlerinde isabetle yaptığı yorumlar, onun dünya literatürünü de isabetli bir kavrayışla yakaladığını gösterir.

Nâzım Hikmet’in Moskova’yı fethetmeye gelen “o aklar giyinmiş kızıl şeytan sürüsü”²³ diye andığı Alman ordusunun mağlubiyetini anlattığı pek çok farklı şiirde pek çok farklı dize kötücül imgelerle doludur. Ancak ölüme eşdeğer Alman kuvvetlerinin yarattığı yıkımın ve bu ordunun ilerleyişinin durdurulması, yenilmezliğine olan inancın yerle bir edilmesi Sovyetler tarafından mümkün kılındığından zafer onun için iki kat anlamlıdır.²⁴ Şair, Kızıl Ordu askeri İvan’ı merkeze alarak yazdığı dizelerde, bu askerin savaşın başlarında Alman ordusunun yaratacağı tahribatı öngörmediğini, savaş ilerledikçe ortaya çıkan kötücül hakikati kavramakta güçlük çektiğini, kötülüğü mümkün kılanın Alman milletinin “Hitler’e av köpeklığı”²⁵ etmesi olduğunu anlatır. Nâzım Hikmet’in şiirlerinde nadiren rastlanan şekilde, bu şiirde bir millet kötülüğü irade edenlerle işbirliği yapmakla itham edilir zira böylesi bir kötülüğü durdurmaya çalışmak yerine desteklemek de buna rıza göstermek de en az irade edenler kadar kötücül olmayı gerektirir. Şiirin bütünü dikkate alındığında Hitler ve Alman kuvvetleri kötülüğün bizatihi temsilcileridir; öyle ki, Kızıl Ordu askerleri Alman birlikleri geri çekilirken karşılaştıkları bir askeri incelerken âdeta bir bilimkurgudan fırlamış yarı insan yarı hayvan, gerçek ve insan olamayacak kadar kötücül bir varlıkla karşılaştıklarını idrak ederler.²⁶ İvan nezdinde onları durdurmak için çabalayanlar kötülüğe karşı mücadele etmektedirler ve kötülüğü kavramak konusundaki acizleri insaniliğe vurgu yapar.

İkinci Dünya Savaşı’ndan söz ederken Hiroşima ve atom bombasını özellikle anmak gerekir. Nâzım Hikmet’in tıpkı gerçek hayatta olduğu gibi şiirlerinde de atom silahlarının kullanılması meselesine önem verdiği, bu silahların kullanılmasına karşı şiirleri ile de mücadele ettiği görülür.

²¹ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1822.

²² Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 898.

²³ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1401.

²⁴ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1531.

²⁵ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1389.

²⁶ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1390.

Bu şiirlerde Hiroşima'ya atılan atom bombası sembolik kötülük unsuru olarak kullanılmıştır. Modern kötülük kavrayışında evrensel bir sembol olan Hiroşima, Nâzım Hikmet'in şiirlerinde, bir trajediden ziyade modern ve çağcıl kötülüğün somutlaşmış örneği olarak yer alır ve şiirler bu kavrayış üzerine kurulur. Bu şiirlerde, sivil halkın ama en çok da çocukların maruz kaldığı kötülüğü vurgulanır. Çocukların atom bombası ile ölmelerinin tek sebebi “dokuz yüz kırk beşte doğ[malarıdır].”²⁷ O, küçük bir kız çocuğunu merkeze aldığı şiirinde bile onun trajedisinden çok kötülüğün ne olduğunu anlatır ve şiiri atom bombası ile yok olmanın nasıl bir şey olduğunu anlattıktan sonra bu kötülüğün tekrarlanmasına engel olma çağrısı ile bitirir. Asıl olan trajediyi anlatmak değil, kötülüğü tanımak ve onu engellemek için mücadele etmektir. Asım Bezirci, bu çağrının gerçek ile bağını da ortaya koyarak şunları söyler: “Şimdi onun bizden bir tek isteği vardır: Hidrojen bombası deneme ve üretiminin yasaklanması. Bunun için, elindeki dilekçeyi imzalamamız gerekmektedir.”²⁸ Atom bombasının kullanılmasının onuncu yılında imzaya açılan dilekçe 1955'te Hiroşima'da toplanan Uluslararası Barış Kongresi tarafından hazırlanmış ve otuz üç milyon kişi tarafından imzalanmıştır. Bundan önce, 1950'de ise Dünya Barış Konseyi, Stockholm Çağrısı'nı yayımlayarak nükleer silahların yapımının ve kullanılmasının yasaklanmasını istemiştir. Bu çağrılara rağmen ABD, 1952'de Eniwetok Atoll bölgesinde, 1954'te Japonya yakınındaki Bikini adasında hidrojen bombasını dener. Patlamayla ortaya çıkan zehirli gazlar bulutlarla çevreye yayılır. Onların etkisi altında kalan kimi Japon balıkçıları hastalanır. Zehirlenmiş balıkları yiyenler ölür.²⁹ Bir Japon balıkçının ağzından yazılan, nesiller boyu sürecek etkisinin de vurgulanması ile atom silahlarının şimdiye kadar olanlardan farkını ve korkunçluğunu, gerçek bir olaydan yola çıkarak dile getiren en bilinen şiirlerden “Japon Balıkçısı”nda buna değinilir ve şiir, “İnsanlar ey, neredesiniz? / Neredesiniz?”³⁰ dizelerinde görüldüğü gibi yukarıdakine benzer bir çağrı ile biter. Bu tutum trajik kavrayıştan oldukça farklıdır. Bu şiirler, Nâzım Hikmet'in çeşitli yazılarında da dile getirdiği gibi atom bombasına, atom bombasını kullanan ve hidrojen bombasını deneyen kapitalist/emperyalist devletlere yani erk sahiplerine ve onların kötülüğüne yönelik eleştirilerdir; atom bombasında ölenlere yakılan ve yazıklanan ağıtlar değildirler. Metinler bütüncül olarak ele alındığında nedensel ilişkiler bariz şekilde ortadadır ve söylenen özetle kapitalist ve emperyalist bir dünyada insanca yaşamının hatta yaşamının olanaksızlığıdır; bu dünyada kötülüğün maruz kalan tarafında daima sıradan insanlar yer alacak, gücünü kapitalizm ve emperyalizmden alan erk sahipleri kötülüğü irade edecek ve eyleyeceklerdir. Nâzım Hikmet'e göre atom silahları tüm insan soyunu tehlikeye atmaktadır. Bu sebeple tek çıkış yolu tüm insanların birlikte mücadele ederek bu silahları ortadan kaldırmasıdır.³¹

Atom bombasının kullanılmaması, hidrojen bombası denemelerinin durdurulması için dünya genelinde kamuoyu oluşturmak ve atom silahlarının kullanımının önüne geçmek için evrensel bir mücadele yürütülür. Nâzım Hikmet bu mücadeleye katkı sunduğu gibi şiirleri vasıtasıyla da

²⁷ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1635.

²⁸ Bezirci, *Nâzım Hikmet*, 182.

²⁹ Bezirci, *Nâzım Hikmet*, 183.

³⁰ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1580.

³¹ Nâzım Hikmet, *Yazılar 6 Konuşmalar* (Adam Yayınları, 1995), 128.

konuyu gündemde tutar. Atom silahları, savaşın daha nitelikli bir kötülük unsuru hâline gelmesine neden olur. Şairin adlandırması ile “atom ölümü”nün insanı dehşete sürükleyen yanlarından biri yarattığı korkunç ve büyük etkinin yanı sıra sivil halkı hedef alan ve tamamen yok edici bir silah olmasındandır. Böylesi bir yok edici silahın temsil ettiği kötülük, çocukların ansızın, hastalıklar ya da kazalar nedeniyle değil, “sakallı askerler gibi,”³² arkalarında bir avuç kül bırakarak ölebilecekleri anlatılarak gösterilir. “Sakallı askerler gibi ölmek” ibaresi, sivil halkı, sivil halkın en masum üyeleri olan çocukları kurban eden savaşın kötülüğünü pekiştirir. Aslında tüm dizeler bu kötülüğü vurgulamak için söylenmiş gibidir. Muhtemelen atom bombası atıldıktan sonra oluşan şekil sebebiyle bulut imgesinin çokça kurulduğu, yine muhtemelen denizde yapılan denemelerden ötürü denizden gelen ölüm, balıklarla gelen ölüm vs. imajların kullanıldığı görülür.

Nâzım Hikmet Kore Savaşı'nın da kapitalist ve emperyalist güçlerin yarattığı bir kötülük unsuru olduğunu değerlendirir. Bu savaşın şiirlerinde farklı bir yer tutmasının nedeni ise Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesidir. Buna dair eleştirileri, özellikle Adnan Menderes hükümetine yönelik olanları da içerecek şekilde sarkaçlanarak güncel politik eleştiriyle paralel ilerler. “Eskiden Anadolu'da söylenen ‘Keskin Türküsü’nden uyarlayarak 1952'de yazdığı ‘Kore Türküsü’ bunlardan biridir. Türkü, Kore'de Kunuri çarpışmasında yaralanıp Türkiye'ye gelen ve ilgisizlikten ölen bir askerimizin ağzından söylenmiştir. Askerin serüveni destansı bir hikâye biçiminde 4-4-3 hece ölçüsüyle anlatılmaktadır.”³³ Yine, “Oraya gönderildi seninkilerden / dört bin beş yüz tane Memet, / kardeşlerini katletmeğe.”³⁴ dizelerinde görüldüğü gibi, sıradan askeri, dünya görüşü bağlamında, aynı sınıfın insanı ve kardeş kabul eder. Kötülüğün asıl eyleyicileri ve iş birlikçileri savaşı çıkaranlar ve kendi askerlerini bu kötülüğe destek vermek için oraya gönderenlerdir. Farklı bir bağlamda söylene de “-Memetçiklere bak, hele, Memetçiklere bak. / - Onlar Memetçik değil be, İngiliz askeri. / -Olsun, hepsi Memetçik”³⁵ dizeleri de bu tutumu yansıtır. Nâzım Hikmet, koşulların insanları kötülüğe sevk etmesi ile insanların kötülüğü seçmesi arasında ayırım yapar. Bu, kötülük sorunu etrafındaki önemli tartışmalardan biridir. Tarihsel, iktisadi, sosyal ve siyasi koşulların sevkiyle kötü olanı eylemek ile kötülüğü irade etmek ve eylemek nitelik bakımından farklıdır. Askerler, emperyalist bir orduya istençle hizmet etmedikleri müddetçe aynı savaşın kurbanlarıdır ve bu sonsuz bir döngüdür; savaşan askerler esasen sınıfları gereği asla kazanan tarafta yer almayacaklardır; savaşlardan çıkar elde edenler emperyalist ve kapitalist güçlerdir. Kötülüğün nitelikli hâle gelmesinin niyet ile ilişkisinin kurulduğunu ve birey olarak insandan kaynaklanmadığını gösteren örnekler burada da karşımıza çıkar. Nâzım Hikmet'in çizdiği Mehmetçik, temsilî değer ve anlam taşımasına rağmen kendisinden öncekilerin çizdiklerinden farklıdır. İdealize edilmemiş, soyutlaştırılmamıştır; daha somut ve gerçek bir insandır, tarihi yapan gerçek insanlardan biri ya da bir kısmının temsilidir. Şairin savaşan tüm orduların sıradan askerleri için benzer bir tutumu vardır; bu askerler de kötülüğün eyleyen değil maruz kalan tarafındalardır. Bu tutum, halkların kardeşliği fikri ile de bağdaşır; halkın çocukları

³² Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1830-1831.

³³ Bezirci, *Nâzım Hikmet*, 187.

³⁴ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 947.

³⁵ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1335.

savaşa sürüklenseler ve birbirleri ile çarpışsalar da kötülüğü esas irade edenler iktidar sahipleridir. Bu bakımdan, savaşla ilgili yaptığı değerlendirmelerde sınıfsal bir eleştiri daima mevcuttur. Ancak Kore Savaşı ile ilgili yazdıklarında, diğer şiirlerinde pek karşılaşılmayan bir tutumla savaşmaya gönderilen askerin bu kötülüğün aracı olmayı reddetmesini talep eder ya da diler. Er Ahmet'e hitaben yazdığı şiirde bu dilek ve beklenti dokunaklı bir çağrıya dönüşür. Şairin Ahmet'e ilk retorik sorusu, Anadolu'yu kilometrelerce ardında bırakıp Kore'ye kimi öldürmeye gittiğidir. Kendi memleketi, kendi halkı ve onların geleceği ile tamamen ilgisiz bir savaşta yer almak abestir çünkü burada savaşmak bir gereklilik değil politik bir anlaşmayı yerine getirmektir. Ölen, öldüren ve öldürülen insanlar, bu anlaşma kapsamında alelade sayılardan ibarettir. Tüm bunlar savaşın ve Türkiye'den Kore'ye savaşmaya gönderilmenin kötücüllüğünü katmerler. Savaş, insanı insanlığınan çıkararak, kötülük işçisine dönüştüren, kötülüğü sıradanlaştıran ve yaygınlaştıran gücüyle ele alınır. Şairin, Ahmet'e hitaben sorduğu sorular³⁶ esasen kötücül otoritenin emirlerine sorgulamaksızın riayet etmenin nihayetinde insanı kötülük işçisi hâline getireceğini söyler. Annesinin ölüsüne kapanarak ağlayan çocuk, insanları çırılçıplak soyup benzinle yakmak, palayla insanların kellelerini kesmek, ağaçta asılı insanlara nişan almak, gebe kadınlara tecavüz edip sonra onları öldüresiye dövmek savaşın insanı insan onurundan uzaklaştıran yanlarını çıplaklıkla anlatırken kötülüğün nasıl sıradanlaştığını da gösterir. İnsan onuruna yakışmayan sadece kötülüğe maruz kalanların yaşadıkları değildir, bunları yapmak da insanlık onuruna yaraşmaz, şairin Ahmet'e "kanıksadın mı?" diye sorarak dikkat çekmeye çalıştığı tehlike, kötülüğün bu denli sıradanlaşması ve kişinin kolaylıkla bir kötülük işçisi hâline gelmesi ile ilintilidir. Savaş sırasında, karşı tarafın askerlerinin ve sivillerinin insan olarak görülmemeye başlanması da kötülük bahsinde üzerinde durulması gereken bir dikkattir. Öldürülenler düşman ya da mağlup olmalarından mütevellit kötülüğe karşı koyamamaları hasebiyle âdeti nesneleştirilmektedirler. Bu sebeple şair, takip eden dizelerde, Ahmet'e onların insanlıklarını anımsatmaya çalışır. Ona bunlara iştirak ettiği, karşı çıkmadığı için en ucuz ölüm makinesi olduğunu söylerken muktedirlerin çıkarlarını gerçekleştirmek için kötülük işçisi olmasından ve araçsallaşmasından bahsetmektedir. Bunca kötülüğe rağmen, şiirin sonlarında direncin ve umudun sesi duyulmaya başlanır. Kore'ye yağın yağmur dinecektir, yani savaş bitecek ve kötülük kaybedecektir. İşte burada çağrıda bulunur Ahmet'e; bir kötülük işçisi olmaktan vazgeçmesini, aslında öldürdükleri insanların, onları oraya ölmeye ve öldürmeye gönderenlerden daha yakınları olduklarını, kötülüğü engellemeye gücü yetmiyorsa da en azından kötülüğe iştirak etmemesini yani insanlığını ve insanlığı anımsamasını öğütler. Bu çağrı, anlatılanların tümünü içerir şekilde

Hâneni,
 köyünü,
 memleketini,
 seni celebe satanlara
 söylenecek bir çift sözün varsa Ahmet,
 teslim ol.
 Yitirmedinse insanlığımı

³⁶ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1511-1512.

çoluk çocuk naşıyla dolu bir çukurda
teslim ol.³⁷

dizelerinde güçlü biçimde yankılanır. Celebe satılmak, hükümet tarafından bir başkasının savaşına askeri güç olarak gönderilmektir ve bir başına insanın kötücüllükle nesneleştirilmesini ifade edecek kadar kuvvetli bir ifadedir. Ahmet'e insanlığını, Türklüğünü, yiğitliğini, yaşadığı alelade hayatın insancılığını anımsatırken Türk halkı adına teslim olmasını istemesi, halkın bir ferdi ve temsilcisi olarak, kötülüğe razı olmamaya davettir. Burada halk sözcüğü, şairin savaşları devletlerin çıkardığı, savaşlarda ölenlerinse halk olduğu görüşü dikkate alındığında muhtemelen özellikle seçilmiştir.

Kore Savaşı ile ilgili bir başka şiirde şair bu defa savaşa gönderilen bir askerin ağzından konuşur ve muhatabı doğrudan dönemin başbakanı olması dolayısıyla bu kararın müsebbibi saydığı Adnan Menderes'tir. Karar alıcı ve muktedir olanın bedensel ve ruhsal sağlığı hasar görmemiştir, üstelik bedensel zevkleri, döviz olduğu bilhassa vurgulanan yatırımları ve siyasi ayrıcalıkları ile verdiği kararların bedelini ödemekten uzak müreffeh bir hayat sürmektedir. Şiir, karar alıcılar, erk sahipleri yani kötülüğü eyleyenler ile onların savaşa, dolaylı olarak kötülüğe sürükledikleri arasında bir muhavere gibi ilerler. Devam eden dizelerde konuşanın savaşta ölen bir asker olduğu anlaşılır ve ölümünden, bu askeri bir sembol olarak düşünürsek Kore'de ölen ve yaralanan askerlerin tümünün başına gelenlerden sorumlu olana isyan eder.³⁸ Ölen asker bu kararın ve kötülüğün sorumlusu olarak gördüğü Adnan Bey'den diyetini ister, onun peşinde olduğunu söyler. Burada vurgulanan, kötülüğün sorumlularının günü geldiğinde bunun bedelini ödeyecekleridir. Nâzım Hikmet'in Kore Savaşı'nda, Sovyetler Birliği tarafından desteklenen Kuzeye saldıran ABD'ye karşı olmasının ideolojik bir altyapısı elbette vardır ama nihayet, ABD'yi işgalci ve saldırgan tutumu itibarıyla kötülüğün sembolü olarak alır. Bu yüzden ABD Genelkurmay Başkanı Douglas MacArthur'un Kore'de doğan çocukları kestiği, çocukların ana sütüne bile doymadan öldükleri anlatılarak³⁹ MacArthur kötülüğün irade edeni ve uygulayıcısı olarak sembolleştirilir.

İspanya İç Savaşı, Nâzım Hikmet'in şiirlerinde dikkate değer bir konudur. Kötülüğün bizatihi temsilcisi saydığı Franco'ya ve birliklerine karşı mücadele etmeyi insan olmanın sorumluluğu sayan şair, bu mücadeleye şiirleri ile katılır. Mücadele edenlerin karşısındakiler, "[e]n güzel şeylerimizi / ümidi, hasreti, hürriyeti / ve çocukları öldüren bir ordu"⁴⁰ olarak tanımlanır. Bu dizelerde kötülük açıkça ortadadır ve Franco'nun faşizminin tezahürüdür. Faşizme karşı mücadele edenler, kötülüğe karşı mücadele ettikleri için desteklenmesi gerekenlerdir. Bu sebeple şiirini bu mücadelenin vasıtası hâline getirmeyi tercih eder. Onun için bu savaş *dışarıdaki* bir savaş değildir, evrensel bir kötülük eylemi ve buna karşı mücadelenin çarpışmasıdır. Ümidi, hasreti, hürriyeti diye sıralanan soyut kavramlardan sonra kötülüğün en bariz göstergesi olarak çocukların öldürülmesi

³⁷ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1513.

³⁸ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1690-1691.

³⁹ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 950.

⁴⁰ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 772.

gelir. Şiiri vurucu kılan budur, hakikatin çıplaklığı ile karşılaşmaya yaptığı çağrıdır. Kötülüğün tarafını belirginleştirmek için farklı dizelerde, çocukların masumiyetine atıfla savaşı karşılıklı bir mücadeleden çıkarır, kötücül, güçlü ve zalim olanın eylemi olarak yorumlar. İspanya İç Savaşı ile ilgili bir yazısında, emperyalist devletlerin sömürdüğü, ihtiyaç duyduğunda ise araç olarak kullandığı Müslüman Faslı askere seslenir. Kötülüğe araçlık eden Faslı asker nezdinde bilinçle emperyalizmin karşısında durmayanlara seslenmekte, asıl kötülük odağını işaret etmekte ve hatırlama çağrısı yapmaktadır zira hatırlarsa kendi geçmişinde maruz kaldığı kötülüğün failinin de aynı güç olduğunu idrak edecektir. Burada dinin sömürülmesini ve bilinçli bir toplumun gelişmesine engel olarak kullanılmasını eleştirirken, halkla dayanışmak yerine aynı kötülüğe vaktiyle maruz kalmış olmasına rağmen muktedirle aynı tarafta yer alan ve onun kötülüğüne vasıtalık eden sıradan insana hitap eder. Eleştirisi serttir ama bu aynı zamanda bir uyanma çağrısı olarak da okunabilir.⁴¹

Nâzım Hikmet, Kurtuluş Savaşı'nı, "Kuvâyi Milliye"den yola çıkarak söylersek savaş ve kötülük bileşkesinin dışında ele alır. Onun şiirlerinde Kurtuluş Savaşı, antiemperyalist bir mücadele olarak epik bir dille anlatılmış ve savaşın kötücüllüğünden çok kötülüğü (emperyalizmi) durdurma gayesi ve bunun başarıya ulaşması övülmüştür.

Nâzım Hikmet bazı dizelerini, Osmanlı-Türk tarihinde, sözlü ve yazılı edebiyatta acıları anlatılan pek çok savaş ya da olaydan hareketle kurar. Bu şiirlerde kötülüğü irade eden ve uygulayan muktedir ile halk ayrı tutulur. Örneğin 1915 tehcirini⁴² ve öncesini "Memleketimden İnsan Manzaraları"nın bazı pasajlarında ele alır.

“-‘Adana Vukuatı’
 menhus eller, kirli nasiyeler.
 evli bir Ermeni kadının hanesine
 zevci gelir, bu mel’unlardan üçünü kurşunla katleder
 bu fırsattan istifade, Ermeni evlerine hücum
 hükümetin miskinliği
 İslamlar Ermenilere, Ermeniler İslamlara
 evler ateşe verilir
 şehri yağma eden mürteciler
 Adana kıtali köylere
 Tarsus sokakları cesetlerle doludur
 Daha okuyalım mı?”⁴³

dizeleri, halkların birbirlerine düşmesi, katliamı durdurmamayan hükümet, birlikte yaşamının imkânsızlaştırılması gibi kötücül izler ve manzaralar içerir. Kesikli cümleler şeklinde kurulan şiir,

⁴¹ Nâzım Hikmet, *Yazılar 2 (1924-1934)*, 9.

⁴² Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 947.

⁴³ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1260.

susulan, anlatılmak ve konuşulmak istenmeyen bir ayıbı gizler gibidir. Nitekim Nilay Özer, bu kullanımın gerçekte uygulanan sansürle bağıni ortaya koyar.⁴⁴

“Memleketimden İnsan Manzaraları”nda, Bulgarların Balkan Harbi’nde yaptıkları, Kâzım’ın anıları ile kötülük unsuru olarak kurgulanırken, Kâzım’ın Bulgarlara düşmanlığı fakat Bulgar devrimciler hakkında duyduklarının kendi anıları ile bağdaşmadığı ortaya çıkar.⁴⁵ Burada kötücül olmayanların ve hatta kötücül olanın imgesini kıranların devrimcilikleri özellikle vurgulanmış olsa gerektir. Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu’da Yunanların yaptıkları da çok nadir karşılaşılar biçimde kötülüğü örneklendirmek üzere bazı dizelerin kuruluşunda kullanılmıştır.⁴⁶ Bu kısımlarda, savaşta karşı karşıya gelen iki militer gücün halka yönelmiş kötülüğü; tecavüz ve cinayeti örneklendirir.

Nâzım Hikmet, emperyalist güçleri ve onların işgalci politikalarını eserlerinde kötülük unsuru olarak sıklıkla kullanır. Bazı şiirlerinde, örneğin “Taranta Babu’ya Mektuplar”da emperyalizmin kötücüllüğü daha merkezdeyken bazı şiirlerinde antiemperyalist mücadele daha merkezdedir. Örneğin “İstiklâl” adlı şiirinde emperyalist devletlerin sömürgeleştirme çabalarına direnç ve ulusal bağımsızlık mücadelesi ile mezkûr kötülüğe maruz kalan halklar arasında bir bağ kurar. Öncelikle Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki işgali anlatan dizelerinde şair kötülüğün kaynağını açıkça işaret eder ve antiemperyalist zaferi yani kötülüğün alt edilmesini hâlihazırda bu kötülük kaynağıyla mücadele edenlere bir umut vermek için kullanır.⁴⁷ Seslendiği Mısırlı ile arasındaki kardeşlik bağıni kuran şey, emperyalizmin gazabına uğramak ve ulusal bağımsızlık için antiemperyalist bir mücadele vermektir.⁴⁸ Krizin tarafları olan emperyalist ve kapitalist kuvvetler bellidir ve yukarıdaki dizelerde dillendirildiği gibi niyetleri sömürdür; kötücüdür. Burada emperyalist Batı’nın taarruzuna uğramış olmaktan kaynaklanan, dinî ve kültürel ortaklıkların da beslediği bir dayanışmanın izleri vardır. Seslendiği Mısırlıya, şarkıları, isimleri, yoksulluğu ve yorgunluğu ile kardeş olduklarını söylemesi bundandır. Karşı tarafta yer alan emperyalist ve kapitalist güçlerin kötücüllüğünü katmerleştiren hususlardan biri, savaşın konu edildiği hemen hemen tüm şiirlerde olduğu gibi sivil halkın ve özellikle çocukların kurban edilmesidir.

⁴⁴ Özer, “Nâzım Hikmet’in *Memleketimden İnsan Manzaraları*’nda İmajlar: Toplum, Tarih ve Sinema,” 308.

⁴⁵ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1911-1912.

⁴⁶ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1232-1233.

⁴⁷ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1585.

⁴⁸ Esasen şiirin yazıldığı 1956 yılından önce Mısır’da egemen bir devlet kurulmuştur ancak buradaki mesele egemenlik haklarının kullanılmasının engellenmesidir. Mısır’ın Süveyş Kanalı’nı kamulaştırmak istemesi, bir tarafında Mısır’ın, bir tarafında İngiltere, Fransa ve İsrail’in, bir tarafında ise ABD ve BM’nin yer aldığı üç taraflı bir krize dönüşür. Ancak Mısır’ın engellenmesinin nedenlerinden biri de Sovyetler Birliği ve Çin ile yakınlaşmasıdır. Nâzım Hikmet’in Mısır’a duyduğu sempatiye emperyalist güçlerin saldırısına uğraması ve egemenlik hakları ve mücadelesi kadar bu yakınlığın da etkili olduğu iddia edilebilir.

İktidar: Zulüm ve Ölüm

Nâzım Hikmet'in şiirlerinde muktedirler çoğunlukla kötücüdür; savaş da dâhil olmak üzere kötülüğü bir çıkarıya dönüştürerek eylemler. Bunun en görünür yanları zulüm ve ölümdür. Kötülük bu bağlamda çağdaş ve politik bir kavrayışla şiiri kurmakta kullanılır.

Bir önceki başlıkta da sıklıkla değinilen İkinci Dünya Savaşı'nın sorumlusu muktedirler, özellikle Hitler ve Alman ordusu, savaş dâhilindeki ve haricindeki eylemleri ile iktidarın kötücüllüğünü örneklendirir. Hitler'in ve onun gibilerin kötülüğünü pekiştirenlerden biri, kimi insanlara kötülüğü bir çıkarı olarak benimsemeyi normalleştirme fırsatı vermeleri, yani kötülüğü süregelenleştirecek bir yozlaşmaya da sebep olmalarıdır: "Hitler'de benim affedemediğim şey: / Satılabilme imkânını verip Nuri Cemil gibilere, / müthiş arzular yüklemesidir yüreklerine."⁴⁹ Erkan Irmak'ın "Memleketimden İnsan Manzaraları" hakkında yaptığı detaylı çözümlemeye dillendirdiği gibi mezkûr yapıtta Hitlerci olan herkes kötücüdür ve iyiler bu düzene karşı çıkan komünistler arasından çıkar.⁵⁰

Nâzım Hikmet bu yozlaşmadan bahsederken, söz konusu kötücül yapının dayandığını iddia ettiği temelleri de sorgulamaya açar. Ari ırk söylemini kullanan, bu kapsamın dışında kalanları katletmeyi hak gören ve gücünü pekiştirmek için kitleleri bu üstün ırk yalanına inandıran Hitler ve onun yol arkadaşları nitelikli kötülük örneklerini kurarlar. Bu eylemlere dayanaklık eden tüm söylemin kötülüğü yürütmek için yaratılmış olması, muktedirlerin çıkarları söz konusu olduğunda gerçek diye ortaya koyduklarını eğip bükebilmeleri, kötülüğü perçinler. Nâzım Hikmet'in Hitler'in ari ırk söylemi altında organize ettiği kötülüğü işaret ederken bunun altında yatan esas sebebin kâr ve kazanç arzusu olduğunu belirtmesi de dikkate değerdir; ona göre savaş kapitalistlerin ve güç sahiplerinin kazanç araçlarından biridir.⁵¹ Bu yüzden "Hitler, silah tüccarlarının ve bankerlerin çıkarına savaş kışkırtıcılığı yapmak için Yahudi düşmanlığını kamçılı[amaktadır]."⁵²

Hitler'i ve Hitler Almanyasını, hâlihazırdaki kötülüğün baş sorumluları arasında görmesi sebebiyle Nâzım Hikmet, bir Türk vatandaşı olarak ülkesinin bu yapı ile ticari ilişkisinin sürmesinden, kötülüğü görmezden gelmenin rahatsızlığını duyar. Örneğin; "sözde, İsviçre'ye

⁴⁹ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1069.

⁵⁰ Erkan Irmak, *Kayıp Destan'ın İzinde* (Yapı Kredi Yayınları, 2022), 155.

⁵¹ Aşağıdaki alıntı Nâzım Hikmet'in -bağımsızlık mücadelesi dışında- savaşı bir sömürü ve kazanç aracı olarak gördüğünü özetlemenin yanı sıra buna dayandığı kötülüğün de köklerini gösterir: "Fakat şurasını çok iyi biliyoruz ki, bu gelmekte olan savaş, silah firmalarının kasalarına milyonları indirirken, yeryüzünde barış ve esenliğin en büyük savunucusu halk kitleleri, barışsever uluslar, büyük devletlerin bu yarışmasında yine mısır koçanı kemirecekler, yine milyonlar ana evladını, çocuk babasını, uluslar en zinde ve umut bağladığı ordularla gencini yitirecektir. Ulusal savunma borçları kabarcak, ekonomik bunalımlar, açlık, sefalet, ölüm ulusların başı üstünde kara kanatlarını gerecek, fakat yine sonunda mühimmat sanayii tröstleri pay ortaklarına milyonların üstünde milyonlarca safi kar, insan kanının bedeli savaş kazancı olarak dağıtacaktır. Görüyorsunuz ki savaş çok kazançlı bir iştir." Kemal Sülker, *Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı 1936-1937* (Yalçın Yayınları, t.y.), 165.

⁵² Sülker, *Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı 1936-1937*, 214.

deyip / Almanya'ya buğday yolluyormuşuz. / İnsan eti yiyenlere / memleketimin buğdayını yedirenlerin / Allah belasını versin.”⁵³ dizelerinde hem bu ticaretin yapılış biçimini eleştirir hem de “insan eti yiyenler” gibi oldukça ağır bir tabirle itham ettiği Almanya'ya buğday gönderenleri lanetler. Çünkü onun nazarında bu, bile isteye eylene tüm kötülüklerin görmezden gelinerek desteklenmesi anlamına gelir.

Nâzım Hikmet'in şiirlerinde ABD, kapitalist ve emperyalist bir kötülük odağıdır. Adnan Menderes de, en çok bu odağa aracılık ettiği için kötücüdür. Türk modernleşmesinde İkinci Dünya Savaşı'na kadar Batı Avrupa örnek alınırken savaş sonrasında daha çok ABD örnek alınır. Caner Sancaktar'a göre bu aynı zamanda “Gelişmiş kapitalizmin merkezinin değişmesidir. Adnan Menderes ve Demokrat Parti kadrolarının en büyük hedefi, Türkiye'yi ‘Küçük Amerika’ haline getirmektir.”⁵⁴

Nâzım Hikmet'in bu politikaya karşı oluşunun nedeni birden fazla olabilir; bu politikayı hem tam bağımsızlık ilkesine aykırı görmesi hem de gelişmişlik hedefinin kapitalist bir güç hâline gelme niyetine odaklanmasını ideolojik olarak reddetmesi, bu konudaki eleştirilerinin temelini oluşturur. Yukarıda da örneklendirildiği gibi özellikle Kore Savaşı'na asker gönderilmesi, sert eleştiriler yapmasına neden olur. Bundan başka, 1953'te Amerika Dışişleri Bakanı Dulles, "Atlantik Paktı'na en ucuz askeri Türkiye'nin sağladığını" ve "bir Türk askerinin 23 sente mal olduğunu" söyler. Bu aşağılayıcı sözler Nâzım Hikmet'in gücüne gider. "23 Sentlik Askere Dair" şiiriyle Dulles'i yerer ve Türk askerinin/halkının onurunu savunur, onun insancılığını, yaratıcılığını özgürlük ve kardeşliğe düşkünlüğünü “şanlı geçmişi”yle ortaya koyar.⁵⁵ Esasen, resmi politikada, muktedirin kötülüğü karşısında yaptığı bir savunmadır bu.⁵⁶ Burada ABD gelişmiş kapitalizmin yeni merkezi olarak kötülük odağını temsil eder ve söylem de bunu desteklerken, Nâzım Hikmet için bu kötülüğe alet olan da en az o kadar kötücüdür. Ad belirtilmemiş olsa da ülkeyi yönetenlere dönük en sert eleştirilerden biri “Bu Vata Na Nasil Kıydılar?”da duyulur. Şiir, tümüyle muktedirin kötücüllüğünü yankılamaktadır ancak özellikle “Eli kolu zincirlere vurulmuş, / vatan çırılçıplak yere serilmiş. / Oturmuş göğsüne Teksaslı çavuş. / Beyler bu vata nasıl kıydınız?”⁵⁷ dizeleri, kötülüğün kavranışında belirleyici olan bağımsızlık düsturu, antiemperyalist tutum ve ABD yandaşlığını işaret eder. Bu minvaldeki eleştirileri dönemin başbakanı Adnan Menderes'i odağa alır. Adnan Menderes, Nâzım Hikmet'in şiirlerinde vatan sevgisinden yoksun, kâr ve kazanç peşinde bir muktedir olarak çizilir. Adnan Menderes'in kötücül muktedir tipi olarak çizildiği önemli şiirlerden biri “Diyet”tir. Kore'de ölen bir yedek subayın ağzından Adnan Menderes'e seslenir gibi yazılmış şiirde, hükümetin ve özellikle Menderes'in kendi ülkesinin askerini, kapitalist ve emperyalist bir savaşın yürütücüsü olan ABD'ye destek olmak için, hiç ilgisi olmayan bir coğrafyaya savaşmaya göndermesi; yedek

⁵³ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1426.

⁵⁴ Caner Sancaktar, “Demokrat Parti Türk Dış Politikası'na Marksist Yaklaşım,” *Bilge Strateji* 3, sy. 5 (2011): 84.

⁵⁵ Bezirci, *Nâzım Hikmet*, 188.

⁵⁶ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1520.

⁵⁷ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1688.

subayın savaşta yaşadıkları ve ölümü ile Menderes'in konforlu ve müreffeh hayatı arasındaki zıtlığın vurgulanmasıyla sunulur. Bu şiirde Adnan Menderes "kurnaz ve hayın gözleri", "tombul, ak, vıcık vıcık terli elleri", "pomadalı saçları", "geniş kalçaları" ile zalim ve kötücül muktedirin stereotipidir ve ona kötülüğü eyleme gücünü veren siyasi iktidaradır. "İki bacağımızla çıkarsınız huzuruna Eisenhower'in" dizesinde ABD başkanının huzuruna çıkmak, tam bağımsızlık hedefinden uzaklaşmış bir yöneticiye dönük örtük bir eleştiridir ve onun kötücüllüğünün nedenleri arasındadır. İşte tüm yaptıkları nedeniyle Adnan Menderes, Nâzım Hikmet'in şiirlerinde "halkını satan" bir başbakandır; kötülüğünün esas nedeni budur. "Korkuyor Adnan Menderes / hiçbir korkuya benzemez / halkını satanın korkusu."⁵⁸ dizeleri onun tıpkı "Diyet"te görüldüğü gibi günü geldiğinde muktedirin eylediği kötülüklerin hesabını vereceğine dair ideolojik umudunun da göstergesidir. Dönemin politikalarını sıklıkla eleştirmekle birlikte özellikle kişiye odaklanan bir başka eleştiri; mevcut kötülükten sorumlu tuttukları arasında olan Refik Koraltan'a yöneliktir. "Tekstilde umutsuz durum. / Bir işsiz kezzap içti. / Bir milyon çocuk okuldan mahrum. / Kara yara Mardin'e geçti. / Grev yapan işçiler yakalandı. / Köylü, çiftliklerin ekini yakıyor..."⁵⁹ dizelerinde kısa ve kesik haberler olarak duyurulan her bir durum ve olay birer kötülük unsurudur. Bu haberlere "bel bel bakan" Refik Bey, Demokrat Parti döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanlığı yapmıştır; dolayısıyla bu haberlere duyarsızca bakan ve aynı zamanda haberlerden yansıyan yaygın kötülüğün de sorumluları arasında görülen kötücül muktedir tipinin örneğidir.

"Kara Yara"⁶⁰ halkın içinde bulunduğu yoksulluk ve sefaletin, bunların üzerine eklenen hastalığın kötücül tablosunu çizer. Daha önce de belirtildiği gibi, Nâzım Hikmet'te kötülüğün kaynağı hiçbir zaman doğal değildir. Dolayısıyla bu hastalık bağlamında da esas kötücül olan hastalığın varlığı değil, muktedirlerin halk sağlığını önemsememeleri ve çözüm üretmemeleri, yani halkı mağdur eden kötülüğü durdurmamaları, önemsememeleridir: "Yılda kim bilir kaç bininiz / acı suya bile doymadan gelip gidiyor... / Ve müsteşar bey: / (Kara Yaraya tutulası) / 'Endişeye mahal yok' diyor."⁶¹

Nâzım Hikmet, mesleki inceleme için gittiği ABD'den dönen Emniyet Müdürü için yazdığı dizelerde, alınanın âdeta bir kötülük işçiliği eğitimi olduğunu iddia eder: "İncelediler uyku uyutmamak usullerini / ve memnun kaldılar pek / hayalara bağlanan elektrottan / ve bizdeki tabutlukların üstüne bir de konferans vererek / açıkladılar faydalarını / koltuk altlarına kaynar

⁵⁸ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1707.

⁵⁹ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1706.

⁶⁰ Halk arasında kara yara denen cilt porfirisia, Türkiye'de 1956'dan itibaren görülmüş, 1958'den sonra ise ulusal gündemde sıklıkla yer almıştır. Diyarbakır Sağlık Teşkilatının müracaatı ile yapılan tetkikler ve Bismil'den Ankara'ya gönderilen iki hastanın incelenmesi sonucunda bu hastalığın çiftçiye dağıtılan ilaçlanmış tohumluk buğdaylardan yapılan gıda maddelerinin yenilmesi ile meydana gelen bir zehirlenmeden ileri geldiği kanaatine varılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Melike Kartalçı, "Kara Yara Hastalığı ve Bu Hastalıkla Mücadelenin Demokrat Parti Grubuna ve Basına Yansımaları," *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 20, sy. 41 (2024), 818.

⁶¹ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1702.

yumurta koymanın, / boyun derisini kibritle ince ince yakı soymanın.”⁶² dizelerinde bahsedilen açıkça işkencedir ve insan onuru ile bağdaşmayacak şekilde kişinin bedensel ve ruhsal olarak acı çekmesine neden olan uygulamaları içerir. Bu bakımdan istençli, nitelikli kötülüğün örneğidir ve muktedir tarafından muktedir olmanın imkânları ile uygulanmaktadır.

Nâzım Hikmet’in kimi şiirlerinde jandarma, kötülük işçisi gibi tasvir edilir. Jandarmanın özellikle köylüye yaptığı zulmü anlatan dizeler, muktedirin kötücüllüğüne dair örneklerdir. Örneğin, “Köylü jandarmanın zulmü köylüyedir. / Şehirliden şüphe eder. / Fakat yalnız köylüyü kurnaz sanır”⁶³ dizeleri, sosyal tabakalaşmanın kötülük eylemi karşısında eyleyen ve maruz kalan açısından farklılaşmasını da örneklendirir. Yine jandarmadan dipçik yiyen bir kadın, maruz kaldığı muamelenin elbette farkındadır ancak buna karşı çıkmayı bir hak olarak görmez de kendi oğlunun da, kendisine vuran jandarmanın annesine aynı şeyi yaparak bu kötülüğün karşılığını vermesini umar.⁶⁴ Bundan başka şairin kimi dizelerinde jandarma kendisine beddua edilen bir kötülük işçisidir.⁶⁵

Nâzım Hikmet’in Kurtuluş Savaşı’ndan çoğunlukla destani bir havayla ve kötülüğü merkeze almaktan çok onunla mücadeleyi öne çıkararak söz ettiği daha önce de söylenmişti. Ancak özellikle “Kuvâyi Millîye”nin “ateşi ve ihaneti gördük” meşhur dizesi ile başlayan bir pasajında yer alan “ve kanlı bankerler pazarında / memleketi Alaman’a satanlar / yan gelip ölümlerin üzerinde yatanlar / düştüler can kaygusuna / ve kurtarmak için başlarını halkın gazabından/karanlığa karışıp gittiler...”⁶⁶ dizelerini anmak gerekir. Burada ilk kastedilenler Enver, Talat ve Cemal Paşalar ile padişahtır. Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na girmesinin sorumluluğu onların üzerine yüklenirken yine tam bağımsızlık düsturuna aykırı hareket edilmesi, “memleketi Alaman’a satmak” ifadesinden de anlaşıldığı üzere kötülüğün iktidardan kaynaklanan bir başka örneğidir. Bu muktedirlerin kötülüğe neden olup, kötülüğü eyleyip sonrasında halkı bu kötülükle baş başa bırakarak kaçıp gitmelerini affedemez Nâzım Hikmet; onun Kurtuluş Savaşı’nı epikleştirmesi yalnızca antiemperyalist bir mücadele olmasından değildir; kötülüğün pek çok tezahürü ile baş etmeyi gerektirmiş ve buna rağmen başarılmış olmasındandır da.

Nâzım Hikmet’in “28 Kanunısanıyı unutma” diyerek okuruna seslendiği şiir, Mustafa Suphi ve yoldaşları için yazılmıştır. Türkiye Komünist Partisi’nin ilk merkez komite başkanı Mustafa Suphi, 28 Eylül 1921’de, on dört yoldaşı ile birlikte Sovyetler Birliği’ne gönderilmek için bindirildikleri teknede öldürülür. Şairin “on beş kasap çengelinde sallanan / beş kesik baş / yoldaş” diyerek andığı bu isimlerin katli, muktedirin kendisine muhalif olana zulmü olarak örneklendirilmiş bir kötülük unsurudur.

⁶² Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1703.

⁶³ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1022.

⁶⁴ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1269.

⁶⁵ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1268.

⁶⁶ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 537.

Yoksulluk

Yoksulluk Nâzım Hikmet'in şiirlerinde kötülüğün yukarıda zikredilen odaklarından kaynaklanan bir görüngüsüdür. Yoksulluğun neden bir kötülük unsuru olduğu, Marksist çerçevede, Engels'in *İngiltere'deki Emekçi Sınıfın Durumu*'nda tarif ettiği toplumsal cinayet kavramı ile açıklanabilir. Engels, sermaye, geçim ve üretim araçlarının denetiminin tüm dezavantajlarının yoksulları etkileyeceğini, İngiltere'de geçirdiği süre boyunca uzun süreli yoksulluk ve açlığın doğrudan ya da dolaylı olarak pek çok işçinin ölümüne sebep olduğuna tanıklık ettiğini ve İngiliz emekçilerin bu durumu isabetli biçimde toplumsal cinayet olarak adlandırdıklarını söyler.⁶⁷ Engels'in açıklama ve yorumları Nâzım Hikmet'in yoksulluğu hem yok edici hem de yozlaştırıcı dolayısıyla doğurgan bir kötülük unsuru olarak kurgulamasının düşüncel temellerini de açıklar.

Şair, yoksulluk üzerine kurduğu ya da yoksulluğu anlattığı dizelerinde kavramı acıklı bir hakikat olarak almadığı gibi sorumlularının işaret edilmediği bir sosyal aksaklık olarak da kurgulamaz. Bu, şiirlerin dayandığı teorik ve ideolojik kaynakların şiir kurgusunu belirlemesinin bir neticesidir. Nâzım Hikmet'in şiirlerinde yoksulluk, halkın emeğinin sömürülmesinin ve iktidar sahiplerinin çıkarlarının halkın menfaatlerinin önüne geçmesinin neticesidir, bir sistem sorunudur ve münferit çözümlerle yok edilemez. Kaynağını kapitalizmden ve sömürü düzeninden alan bu kötülük görüngüsü, esasen asli kötülük odaklarını işaret etmek ya da vurgulamak için anlatılır. Yoksulluk, kapitalist düzen içerisinde ezilmekte olan tüm insanların maruz kaldığı bir kötülüktür. Şairin evrenselci bakış açısı, ideolojik örüntüsü içerisinde tutarlıdır. “yeryüzünde yuvarlak hesap ve şimdilik 2,5 milyar / %50'miz aç / dişlerimiz dökülüyor / diş etlerimiz yara içinde / ölü derilerimiz çatlak / hele çocuklarımız / sallanan koca kafaları / kırış kırış yüzlerinde kederli iri gözleriyle / ve eğri büğrü incecik bacakları üstünde karınları davul gibi.”⁶⁸ dizelerinde dünya yüzündeki tüm insanların en az yarısının mücadele ettiği yoksulluk vurgulanır. Bu, önlenebileceği hâlde önlenmeyen, hatta sermayenin sürekli büyüme ve kâr elde etme düsturu için gerekli görüldüğünden kötücüdür. İnsanın temel yaşam haklarının ve insan onuruna layık bir hayatın yokluğu olarak tanımlamak bu yoksulluğu ve kaynaklarını daha doğru teşhis etmeyi mümkün kılar. Savaşın kötülüğü üzerine kurgulanan pek çok şiirde olduğu gibi burada da açlık, bakımsızlık, sağlıksız bir yaşam özellikle çocuklar üzerindeki etkileri ile örneklendirilir. Bu bakımdan alt metinde gelirin ve hizmetlerin neden eşit sunulmadığı sorusu şiir kurgusunu yönlendirir. Çocuklar başta olmak üzere insanların yarısının aç ve bakımsız olduğu, temel sağlık hizmetlerine erişemediği bir düzen kötücül bir düzendir ve kötülüğü ortadan kaldırmanın yolu ancak o düzeni değiştirmekten geçer. Çocuklara özellikle yer verilmesinin nedeni muhtemelen bireyin sorumluluğu ilkesinin geçersizliğini göstermek içindir.

“Kuvâyi Millîye”de “İstanbul'un Hâli” başlığı altında anlatılan yoksulluk, yoksulluğu netice veren sömürü düzeninin diğer unsurları ile ilişkili olarak sunulur. Yoksulluk; Dünya Savaşı, savaş

⁶⁷ Friedrich Engels, *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*, çev. Yurdakul Fincancı (Sol Yayınları, 1997), 152-153.

⁶⁸ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1823.

fırsatçılıkları, İttihat Terakki, Alman yandaşlığı ve müttefikliği, salgın hastalıklar bağlamında şekerin mücevher gibi uzak ve erişilmez olduğu, gazyasının eritilmiş altın parasına satıldığı, namuslu, fakir ve çalışkan İstanbulluların lambalarında sidiklerini yaktıkları, mısır koçanı, arpa ve süpürge tohumu yedikleri, çocukların boyunlarının incecik kaldığı bir kötülük görüngüsü olarak anlatılırken aslında kötülüğün müsebbipleri olarak iktidar sahipleri işaret edilir ve özellikle namuslu ve fakir insanların bu kötülüğün maruz kalan tarafında yer aldıkları görülür. Halkın bu yoksulluğunun karşısında ise Tarabya'da, Pötüşan'da, Ada'da Kulüp'te Ren şaraplarının su gibi aktığı bir başka hayat devam etmektedir. Şair, bu zıtlığın sömürüden kaynaklandığını, sorumlularını; savaş fırsatçılarını -şekerin sahibi- ve muktedirler ile işbirlikçilerini -Halife ve Vilhelm- işaret ederek duyurur.⁶⁹

Yoksulluk aynı zamanda yozlaşmayı da doğurur. Marksist bakış açısı ile söylersek, toplumsal yozlaşmanın altındaki sebepler iktisadi ve sınıfsaldır. Şairin, İstanbul'un hâlini anlattığı "Tarif kabul etmez, - diyorlar, - İstanbulun sefaleti, / milleti, - diyorlar-, -kırıp geçirdi açlık, / verem illeti, - diyorlar, - diz boyu. / Şu kadarcık kız çocuklarını, - diyorlar,- / yangın yerlerinde, sinema localarında..."⁷⁰ dizeleri, açlık ve hastalık gibi başka kötülük görüngülerinin yanı sıra çocukların fuhşa sürüklenmesi gibi örnekleri de doğuran yoksulluğun, aslında yoksulluğa sebep olan düzenin yarattığı yozlaşmayı örneklendirir. Burada özellikle dikkat edilmesi gereken tüm bu kötülöklere maruz kalanların sömürölen halk kitlesinin mensupları olmalarıdır yani yoksulluk, açlık, hastalık, bakımsızlık ve bunlardan kaynaklanan yozlaşma kapitalist düzenin temsilcilerini ve destekçilerini değil sömürdüklerini hedef alır. Kötülüğün niteliğini artıran budur. Bu bağlamda, halkın yoksulluğunu, içinde bulunduğu kötücöl şartları ve bunların sorumlularını ilk katmanda açıkça işaret etmez gibi görünse de, yalın bir gerçeklikle yapılan çarpıcı açlık tanımı alışılmadık, orijinaldir: "Hastane kâtibi eğildi Halil'e doğru: / '- Açlık,' dedi, / 'açlık, hiçbir şey yememek değil, / barsağı düğömlenene kadar / yarma çorbası içmektir."⁷¹

Halkın içinde bulunduğu yoksulluk, halkın bu hâlimden kimin sorumlu olduğu sorusunu diri tutan şiir kurguları içinde sunulur. Halkın bu hâlinin mesuliyeti iktidar sahiplerine aittir, hâliyle eleştirilenler de onlardır. Örneğın Anadolu'da bozkırda yaşayan, babasının nerede olduğu bile belli olmayan, annesinin ölümlü ile tamamen bir başına kalan bir çocuğın hayatı, henüz farkında olmadığı hakikatin ve kötülüğün gücü karşısındaki yaşamsal varlığı ve gücü neredeyse ironik bir gerçekte olan ve olması beklenen zıtlığı sunarak kötülüğün gücünü ve hâkimiyetini pekiştirir. Annenin tasvir edilen yoksulluk ve bakımsızlık içinde bir başına ölümlü de başlı başına bir kötölük unsurudur ancak bunun, aynı düzen sürdükçe benzer bir hayatı ve akıbeti yaşaması neredeyse kaçınılmaz olan dolayısıyla hâlihazırdaki durumu ile geleceğı arasında bir mukayese imkânı ile kötülüğün süreğenliğini işaret eden çocuğın gözünden sunulması bilinçli bir seçimdir.⁷²

⁶⁹ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 545.

⁷⁰ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 633.

⁷¹ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1317.

⁷² Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1195-1196.

Sömürü

Nâzım Hikmet'in şiirlerinde sömürü oldukça geniş bir yelpazede yer alan kötülük odaklarını, eylemlerini ve görüngülerini içerir. Sömürünün esas kaynağı kapitalist, emperyalist düzen ve bu düzende gücü elinde bulunduranlardır. Fakat sömürü çok farklı mahiyetlerde tezahür edebilir. Örneğin farklı başlıklarda incelenen yoksulluk da sömürünün bir parçasıdır, dünya savaşları da. "Memleketimden İnsan Manzaraları"nın sonlarına doğru, "Balcı Remzi Efendi'nin okuduğu on sual"⁷³ formunda kurgulanan kısımda özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ve bu savaşın en kötücül faili olarak görülen Hitler Almanyasının eylemlerinin irdelendiği görülür. Retorik sorulardan oluşan bu kısım kötülüğün kaynağı ve sebepleri hakkında ideolojik bir altyapıya yaslanan derinlikli bir sorgu ve saptamalar bütünüdür. Şiirdeki sorgulamalar aynı zamanda Nâzım Hikmet'in İkinci Dünya Savaşı'nı, öncesi ve esnasında ideolojik perspektifini koruyarak yakından izlediğini ve değerlendirdiğini gösterir. Şair savaşa, muktedir olanın yarattığı bir kötülük olarak bakar, kötülük sömürenin tercih ettiği ve çıkar elde ettiği eylem olarak biçimlenir. Öncelikle Almanya'nın bu savaşı başlatacak koşullara nasıl eriştiği sorgulanır. İlk olarak, "Harbi Alamanya çıkardı, diyorlar, / yani Naziler. / Peki, vaktiyle Hitler'in yerine / komünistler inkılap yaparak başa geçebilselerdi eğer / Alamanya harp çıkarır mıydı yine? / Ve öyle bir inkılap / böyle bir harp kadar kanlı olur muydu?"⁷⁴ dizelerinde Hitler'in Almanya'da iktidarı ele geçirme süreci, bu süreçte karşıt güç olarak konumlanan komünistlerle mücadelesinin destek gördüğü ya da komünistlere karşı Hitler'in desteklendiği öne sürülerek kötülüğü doğuracak büyük gücün inşa süreci eleştirilir. Siyasi gücün komünistleri iktidara taşımamak ya da onları alt etmek için Hitler'e teslim edilmesinde etkili olan politik ve iktisadi çıkar grupları bu kötülüğü besleyenlerdir. İkinci soruda, Hitler'i bu kötülüğün en önemli faili hâline getiren sürecin sorumluları irdelenir. Diğer şiirlerde de gördüğümüz gibi kötülük de kötülüğü eyleyenler de nedensellik ilişkisi içinde ele alınır. Bu ilişkileri kapitalist ve emperyalist güçlerin çıkarları belirler:

- Diyorlar ki, harbi Hitler çıkardı.
Peki, Hitler'i kim çıkarmış?
Alaman bankaları ve tröstleri kendilerini tehlikede görmeseydiler
ve desteklenmeseydiler komünistlere karşı kavgalarında
İngiliz, Fransız, Amerikan
ortakları tarafından
- ve hep beraber
Nazileri tutup yükseltmeseydiler,
ve Alaman orta sınıfları geçenki harbin sonunda darmadağın olma-
saydı
ve bir çift çizmeye
bir kangal sucuğa satılmaya hazır,
ümitsiz, aç, perişan
yığınlarla serseri dolaşmasaydı kaldırımlarda

⁷³ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1472.

⁷⁴ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1472.

ve ihanet etmeseydi sosyal demokratlar
Hitler bugünkü Hitler olabilir miydi?⁷⁵

dizelerinde dile getirilen soruda söz edilen muhtemelen *Industrielleneingabe*'dir. 19 Kasım 1932'de sanayi, finans ve tarım temsilcileri tarafından imzalanan bu dilekçe ile Almanya Cumhurbaşkanı Hindenburg'un, Hitler'i şansölye yapması talep edilmiştir. Nâzım Hikmet, Hitler'i çıkararak, Hitler'i Hitler yapan "Alaman bankaları ve tröstler"den söz ederken bu desteklerden söz ediyor olmalıdır. Bununla beraber yaşanan iktisadi buhran, işsizlik ve açlık da kötülüğün besleyici nedenleri arasındadır. Yani kaynağını kapitalist ve emperyalist hırslardan alan ekonomik çöküş, yozlaşmayı beraberinde getirmiş ve kötülüğün yükselişine zemin hazırlamıştır. Nazi Almanyasının köleleştirilmiş işçilere ve yağmaya dayanan ekonomik programı, bu sorunu görünüşte gidermiş ancak ekonomik birikim halkın müreffeh bir yaşama kavuşması için değil savaş için kullanılmıştır. Diğer yandan, Hitler'in iktidara gelmesinden önceki belirsizlikten başlayarak onunla yasal düzlemde ve sokakta mücadele eden Komünist Parti'nin destek görmediği vurgulanır. Yalnızca çıkarları için komünistlere karşı Nasyonal Sosyalist Parti'yi destekleyip kötülüğü irade etme ve gerçekleştirme konusunda muktedir kılanların kötülükteki payı ortaya koyulur. "İki savaş arası dönemde Almanya Sosyal Demokrat Partisi ve Almanya Komünist Partisi arasındaki ideolojik ayrışmalar, Nazi hareketinin yükselişine neden olan subjektif koşulların şekillenmesinde belirleyici olmuştur."⁷⁶ Şairin sosyal demokratların ihaneti dediği de bu olsa gerektir.

“-Rozvelt ve Çörçil:

Biz toprak ilhakı için değil,
milletlerin hürriyeti için, -
diyorlar, -
kavga ediyoruz.

Peki,
Cava, Sumatra, Hindistan,
Afrika sömürgeleri filan
yani bir yığın millet
bir milyardan fazla insan
kavuşacak mı harpten sonra istiklaline?
Kurtulacak mı tröstlere pazar olmaktan?
Yoksa yalnız beyaz milletler mi millet sayılıyor?”

“- Rozvelt ve Çörçil:

Biz hiçbir şey için değil,
dört hürriyet için, - diyorlar,-
kavga ediyoruz.

Peki,

⁷⁵ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1472.

⁷⁶ Ufuk S. Yüksel, "Weimar Cumhuriyeti'nde Almanya Sosyal Demokrat Partisi – Almanya Komünist Partisi İkiliğinin Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin Yükselişindeki Rolü," *Alternatif Politika* 13, sy. 2, (2021): 500.

harp bitince, mesela Amerika’da,
 işsizlik kalmayacak mı?
 Yoksa beş on dolar verip cepheden dönenlerin ellerine
 ve büyük bir kısmına harp endüstrisinde çalışanların
 ‘başımızın çaresine bakın’ mı diyecekler yine?”⁷⁷

dizeleriyle kurgulanan dördüncü ve beşinci sorular açıkça Batı emperyalizminin kötülüğe kaynaklığını irdeler. Sözde, Hitler’in karşısında yer alanlar dâhil olmak üzere savaşa emperyalist ve kapitalist sistemin perspektifinden bakanlar kötülüğün karşısında yer alan güçler olarak kurgulanmazlar. Özellikle ABD ve Büyük Britanya’nın yöneticileri olarak anılan Roosevelt ve Churchill kötülüğün önemli aktörlerindedir. Savaşa dâhil olma sebeplerini milletlerin özgürlüklerini öne sürerek gerekçelendirse de esasen kötülükteki payları aynıdır. Çünkü bahsedilen özgürlük, onların nazarında yalnızca kendileri için istenmektedir, hâliyle istenen özgürlük değil emperyalist ve kapitalist kazancı yükseltmektir. Yukarıdaki dizelerde bu durum, özgürlük için mücadele ettiklerini söyleyen Batılı emperyalist devletlerin iddiası, özellikle Afrika’daki emperyalist faaliyetleri öne sürülerek yıkılır. Diğer yandan bu ülkelerin kendi halklarına karşı tutumları da esasen farklı değildir çünkü kapitalizmin halkın menfaatine işlemesi mümkün değildir. Görece iyimser bir ekonomik tablo çizilmesine neden olan harp endüstrisi ki zaman zaman savaşın sebepleri arasında bundan kâr etme arzusu da gösterilir, bir yanılsamadan ibarettir; savaşın sonunda işlevsiz kalacak ve halk aynı ekonomik sıkıntıları, işsizliği ve açlığı yaşamaya devam edecektir. Şairin dizeleri ile söylersek “Kapitalist iktisat sistemi için işsizlik bir zaruret[tir].”⁷⁸

Kötülüğün Sıradanlığı ve Sıradanlaşması

Bataille, bir yıkımı seyretmekten zevk almak olarak tarif ettiği sadizmi kötülüğün ta kendisi olarak adlandırırken esasen kötülüğün niteliğini maddi bir yarar sağlamak ve bu eylemden zevk almak kıstasları ile belirler.⁷⁹ Bu tarif, Nâzım Hikmet’in şiirlerinde örneklenen kötülüğün ideolojik kavranışı ile tam anlamıyla örtüşmez. Onun şiirlerine yansıyan kavrayış, aslında birden fazla ve birbirinden farklı modern kötülük teorisinin izlerini taşır. Bu izler şair herhangi bir teoriyi doğrudan takip ettiği için belirmemiştir; modern kötülük kavrayışını dönüştüren ve çeşitlendiren hemen hemen tüm olay ve durumlar onun tarafından da deneyimlendiği veya o da tüm bunlara tanıklık ettiği, bunları eleştirel bir bilinçle yorumladığı için mevcuttur. Modern düşüncenin önemli kavramlarından olan kötülüğün sıradanlığı, Arendt tarafından, Eichmann’ın yargılanmasına dair izlenimlerini aktarırken ortaya atılmıştır ve en basit şekilde kötülüğün şeytani bir kaynağı olmadığını, kötülerin şeytani varlıklar olmadığını aksine kötülüğün çoğunlukla alelade insanlar tarafından eyleme geçirildiğini ve esasen suç ortaklığının da kötülüğün bir biçimi olduğunu ifade

⁷⁷ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1473.

⁷⁸ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1473.

⁷⁹ Georges Bataille, *Edebiyat ve Kötülük*, çev. Ayşegül Sönmezay (Ayrıntı Yayınları, 2004), 16.

eder.⁸⁰ Ancak bu başlıkta kastedilen kötülüğün sıradanlığından çok kötülüğün sıradanlaşmasıdır ve bu iki kullanım arasında bir ince ayırım vardır. Kötülüğün sıradanlaşması, kötülüğün sıradanlığından bağımsız ele alınamayacak olsa da muktedirin eylediği ya da suç ortaklığı ettiği kötülüğü ifade etmekten çok, kötülüğün neden olduğu yozlaşma sonucunda kötülüğün alaledeleşmesini, yaygınlaşmasını, sıradanlaşmasını karşılar. Kötülüğün sıradanlığı, otoritenin emrine sorgulamadan itaat etmeyi ifade ederken kötülüğün sıradanlaşmasında kötülük eyleminin otoritenin emrine dayanmasına gerek yoktur. Bununla beraber iki kavramın ortak noktası bireysel sorgulamanın ve sorumluluğun devreden çıkmasıdır. Kötülüğün sıradanlığında otoritenin emri kötülük eylemini gerekli kılıyorsa bireysel bir sorumluluk söz konusu olmaksızın ve sorgulama yapılmaksızın bu emir yerine getirilir, kötülüğün sıradanlaşmasında ise otoritenin emri ve iradesi ile kötülüğün hâkim hâle gelmesi, meşrulaşması ya da yaptırımsız kalması ve yozlaşma kötülüğün sebebi ve kaynağıdır. Gramsci'nin kuramından hareketle otoritenin yalnızca zor aygıtları ile değil rızanın üretimi ve toplumsal meşruiyetin sağlanması ile hegemonik yapısını kurduğunu⁸¹ göz önünde tutarsak sıradanlaşan kötülükte otoritenin ve hegemonyanın etkisi daha anlaşılır hâle gelebilir. Nâzım Hikmet'in şiirlerinde zaman zaman güçlü örneklerini bulan işte budur.

Kötülüğün sıradanlaşmasına Nâzım Hikmet'in şiirlerinden verilebilecek en bariz iki örnek "Memleketimden İnsan Manzaraları"nda kurgulanan Şahende Hanım'ın duygu, düşünce ve eylemlerini anlatan kısım ile "Fakir Bir Şimal Kilisesinde Şeytan ile Rahibin Macerası" adlı müstakil şiirdir. Şahende Hanım'dan demonik bir karakter olarak söz eden Ahmet Oktay'a göre Şahende Hanım'ın kötücüllüğünün temelinde mülkiyet duygusu ve yabancılaşma vardır.⁸² Ancak Nâzım Hikmet ahlakçı bir tutum benimsemez, kötücül karakteri yargılamaz, kötülüğü kurgular ve aktarır. Bununla beraber sanat eserini inşa etmenin bir seçme eylemini de içerdiği göz önünde tutulursa kötücül niyet ve eylemlerin vurgulandığı ve merkeze alındığı görülür. Böylelikle kötülük yalnızca kurucu unsur olarak kullanılmakla kalmaz aynı zamanda nedensellik ilişkileri içinde kavranan ve ideolojik perspektifi doğrulayan bir anlam kazanır. Ekber Babayev de, Şahende Hanım'ın kirazları aşeren gebe kadına vermek yerine camdan dökmesini insanlar dünyasının değil eşyalar dünyasının ürünü olmasıyla, kompartımda olan biten her şeyin dışında olmasıyla açıklar. Ona göre bu davranış bir nefret duygusundan kaynaklanmaz; içgüdüselidir. Bu içgüdü de, çözümlemenin devamındaki ifadeden anlaşıldığına göre "mülkiyet duygusunun kıskaçları içinde" olmasından kaynaklanmaktadır.⁸³ Timuçin ise, Nâzım Hikmet'in "Ya insanda yürek dediğin taştan olacak / yahut da dehşetli namuslu olacak yüreğin" dizelerinden hareketle iyi ve kötü arasındaki ahlaki seçimi vurgulayarak "Ya taşyürekliliği seçeceğiz, o zaman tüm insanlardan ayrı tuttuğumuz benimizi her şeye rağmen korunulması ve savunulması, doyurulması ve sürdürülmesi gereken bir varlık olarak göreceğiz. O zaman iyilikçi tutumu kesinlikle yoksamışızdır. O zaman biz de Şahende

⁸⁰ Hannah Arendt, *Kötülüğün Sıradanlığı*, çev. Özge Çelik (Metis Yayınları, 2012).

⁸¹ Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri 3*, çev. Barış Baysal (Kalkedon Yayınları, 2012).

⁸² Ahmet Oktay, "Nâzım Hikmet'in Şiirinde Ruhsal Yapı," *Nâzım Hikmet Günleri* içinde, haz. Şükrü Erbaş (Edebiyatçılar Derneği Yayınları, 1994), 92.

⁸³ Ekber Babayev, *Yaşamı ve Yapıtlarıyla Nâzım Hikmet*, çev. Ataol Behramoğlu (Cem Yayınları, 1976), 237-238.

hanım gibi davranabiliriz: Gebe kadına bir avuç kiraz vermemek için kiraz sepetini tirenin penceresinden boşaltabiliriz”⁸⁴ diyerek bu kurmaca karakteri kötülük ve nedensellik bağlamında tiplerleştirir.

Şiirin Şahende Hanım’ı anlatan kısmında, Marksist literatüre dayandırarak söylersek mülkiyet duygusunun ve yabancılaşmanın kötülüğün asıl kaynakları olduğu söylenebilir. Kötülük, bu mülkiyet düzeni içinde meşrulaşmış ve sıradanlaşmıştır. Şahende Hanım’ın kirazları camdan döktüğünün anlatıldığı dizelerde⁸⁵ herhangi bir çıkar ummaksızın içselleştirilmiş ama kaynağı aslında öncesindeki dizelerde açıklanmış kötülük vurgulanır. Gebe kadına kirazları vermek yerine kirazları camdan aşağı dökmek yozlaşmanın ve sıradanlaşmış kötülüğün görüngüsüdür ancak tam da bu noktada Şahende Hanım’ın demonik bir kötülüğü temsil ettiğine itiraz edilebilir zira bu örnekte kaynakları belirtilmiş, nedensellik kurgulanmış kötülüğün sıradanlığı daha barizdir. Üstelik Şahende Hanım, güç ve para için bir cinayet planlamış ve oğlunu bu cinayete azmettirmiştir. Azmettirmek için kurguladığı çarpık ilişki de en az azmettiricisi olduğu cinayet kadar soğukkanlı bir kötülük eylemidir.

İkinci örnek olarak anılan “Fakir Bir Şimal Kilisesinde Şeytan ile Rahibin Macerası”⁸⁶ adlı şiir, kötülük vurgusunu henüz adından itibaren taşır. Şiir, savaşın tüm öncülleri ve nedenleri ile birlikte, yozlaştırıcı ve kötülüğü sıradanlaştırıcı etkisi üzerine kurulmuştur. Kilisede konuşan rahip, şeytanın aklını çelmesi ile tüm cemaatin tanıdığı ve iyiliğine tanıklık edeceği bir adamın savaşta bir kötülük failine dönüşmesini anlatır. Bu şiirde şeytanın kötülük sembolü olarak anılmasının

⁸⁴ Timuçin, *Nâzım Hikmet’in Şiiri*, 124.

⁸⁵ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1036.

⁸⁶ Nâzım Hikmet, 1941 yılında Kemal Tahir’e yazdığı mektupta “Fakir Bir Şimal Kilisesinde Şeytan ile Rahibin Macerası” adlı şiirinden söz eder. Söylediğine göre daha önce bu şiiri postalamıştır. Şiirden ikinci kez söz ettiği mektubunda metnin kurgusunun henüz tamamlanmadığı anlaşılır. Şiirin kurgulanma aşamasına dair bilgiler ve metnin tamamlanmış hali göz önünde tutulduğunda, metnin ideolojik saiklerle kavranan kötülüğü işleme niyetiyle kaleme alındığı açıkça görülmektedir. Ne var ki Kemal Tahir, “Sözgelimi ‘Gabriel Pery’, ‘Fakir Bir Şimal Kilisesinde Şeytan’ adlı büyük şiirleri getiren mektupları almadım. Bunlar, ya Nâzım Hikmet’in ya da benim ‘infaz’ dosyalarımızda bulunsalar gerekir” (Nâzım Hikmet, *Kemal Tahir’e Mapusaneden Mektuplar*, 8.) der. Dolayısıyla ikilinin bu şiirin kuruluşu ile ilgili başka bir yazışması mevcut değildir. Şiirin asıl metni 12 Eylül 1941’de yani Almanya’nın (Mihver Devletler’in) Sovyetler Birliği’ni işgal ettiği 22 Haziran 1941’den yaklaşık üç ay sonra yayımlanmıştır. Nâzım Hikmet’in mektubunda savaşın sonunu rahibe söyletmek istediği için bir yıl beklemek istemesi neticeyi bekleme, öngörüsünü sınama veya umudunu koruma niyeti ile açıklanabilir. Doğu Cephesi’ndeki savaşın sonu Mayıs 1945’te gelir ancak Sovyet karşı taarruzunun 5 Aralık 1941’de başladığı göz önünde tutulduğunda şiirin yayımlandığı tarihte Nâzım Hikmet olası bir Sovyet galibiyetini kuvvetli bir öngörü olarak değerlendirmektedir. Şiirin sonunu yazmak için neden bir yıl beklemediği elimizde yazışmalar olmadığı için muammadır ama şair bu şiire 1946 yılının şubat ayında bir zeyl yayımlar. Planladığı ve mektupta bahsettiği son kısım, muhtemelen budur ancak plan biraz değişmiştir. Bu kısım rahibin değil şair öznenin ağzından yazılmıştır.

kötülüğün dünyevi ve diyalektik bir kavrayışla ele alındığı gerçeğini değiştirmedini özellikle vurgulamak gerekir.

Şiirin başında “kaşları çekik, sakalı sivri, Mefistofeles olması muhtemel”⁸⁷ diye tasvir edilen şeytan, saklandığı yerden savaşı çıkarana ve yürütenlerin, yani kötülüğü eyleyenlerin hazırladıkları bildiriye okuyan rahibi dinlemektedir. Şeytan, evrensel biçimde radikal kötülüğün en bilindik sembolüdür. Mephistopheles ise şeytanın modern dünyada büründüğü ya da dönüştüğü kimlik olarak adlandırılabilir. Sözcük, bugünkü formunda ilk kez Goethe tarafından *Faust*’ta kullanılmıştır. Onun yeniden yazdığı metinde “Mephistopheles karakteri, Şeytan’ın karakterinde bir dönüşüm başlatır: En azından kurbanına karşı biraz daha anlayış gösterir ve kendi başkaldırısıyla ilgili bir pişmanlık belirtisi de dâhil, zaman zaman bazı iç gözlemlerde bulunduğu görülür.”⁸⁸ Nâzım Hikmet’in şiirindeki Şeytan, bu insanlaştırılmış forma benzer. Bu Şeytan karakteri hem modern dünyadaki şeytan ve dolaylı kötülük ilkesini hem de bu imgelerdeki dönüşümü içermekle birlikte aşkın bir okuma ile şeytanı kötülüğün kaynağı olmaktan çıkarır ve kötülüğün mesuliyetini, gerçek kaynakları olarak gördüğü kapitalizme, emperyalizme yani bir düzene ve sisteme atfeder. Yani Şeytan, aslında *şeytan* değildir, kötülüğün mesuliyeti ona yüklenmez zira kötülüğü açıklamak için şeytana duyulan ihtiyaç bitmiştir hatta şiirde kötülük ve kötülük karşısındaki farkındalık onun aracılığı ile duyurulur. Hâlihazırdaki savaş, modern dünyanın kötülüğüdür ve şeytan Mephistopheles’in Faust’a cehennemi anlattığı gibi rahibe savaşı anlatır. Paradoksal gibi görünse de şeytanı kötülük sembolü olarak aldığımızda modern dünyada şeytani (kötücül) olanın sorumlusu, o imgesel şeytan değil artık modern kötülüğün temsilcileridir. Kadim ve aşkın kötülük imgelerinin modern düşüncedeki dönüşmüş versiyonlarını ve bağıntılarını içermesi bakımından bu şiir, önemli bir örnektir. İşte bu Şeytan, Avrupa’nın bekası için savaştığını söyleyen emperyalist güçlerin yalan söylediklerinin ayırındadır ve bu yalan “âsi ve selîm aklına” dayanılmaz bir ağırı vermektedir. Kötülüğün hakikati, Şeytan tarafından duyurulacaktır. Şiirin kurgusunda, bildirinin devamı, Şeytan’ın Rahip’i dinlemesi ile eşzamanlı okunur. Rahip, Avrupa’nın ve medeniyetin bekası için savaştıklarını söyleyen kötülük faillerinin yalanlarını okurken Şeytan müdahil olur. Gizlendiği yerden çıkar ve Meryem heykelini hafifçe yana iter, böylece renkli camın altındaki kadın çıplak görünür, rahip şaşırır ve okumayı bırakır. Bu sahne, kutsallaştırılan yalanın reddini ve gerçeğin ortaya çıkışını sembolize eder, bunu sağlayan ise Şeytan’dır. Bu andan itibaren Rahip, Şeytan’ın iğvasıyla gerçekleri anlatmaya başlar. Görüldüğü üzere şeytanla özdeşleşen sembolik kötülüğün yerini dünyevi, gerçeklere ve nedensel ilkelere dayanan yeni bir kötülük kavrayışı almıştır:

“- Karşı koymak günü geldi en büyük tehlikeye.
Harbediyoruz,
fuhşun bekası için,
kerhane kapıları kapanmasın diye.
Ve sen orda, arkada

⁸⁷ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 720.

⁸⁸ Jeffrey Burton Russell, *Mephistopheles Modern Dünyada Şeytan*, çev. Elif Çelik (Panama Yayınları), 91.

içinde beyaz entarisinin
 bir erkek çocuğu gibi duran,
 sen orospu olacaksın kızım.
 Sana frengi ve belsoğukluğu verecekler
 büyük şehirlerimizden birinde.

Baban dönmeyecek.
 Yatıyor şimdi yüzükoyun
 çok uzak bir toprağın üzerinde.
 Şimdi kan içindedir
 etli, kalın dudaklar
 ve ince kollarının dolandığı boyun.
 Yattığı yerde yalnız değil,
 Hareketsiz duran tanklarla, terk edilmiş toprak sahada.”⁸⁹

Bu dizelerde, savaşın kötücüllüğünün en büyük sonucu yozlaşmadır. Fuhuş, insan bedeninin nesneleştirilmesinin ötesinde hiyerarşik ve sınıfsal bir vurgu da içerir. İlkın, fuhşun sömürülen tarafında evvela kadın yer alır; ikinci olarak özellikle savaş, yoksulluk gibi kötülük unsurlarının neden olduğu yozlaşmada fuhuş yükselir. Yani fuhuş aynı zamanda genel bir yozlaşmanın göstergesidir. Bunun ötesinde fuhuş sosyalist literatürde kapitalizm ile de bağlantılıdır. Çok genel bir deyişle, bir sömüren-sömürülen ilişkisi olarak fuhuş güç (para) sahibi olanın olmayanı istismarı olarak değerlendirilebilir. Henüz her şeyden habersiz, cephedeki babasını bekleyen genç kız imgesi, inanılmakta ve kutsanmakta olan büyük amaçların yanılması imler. Gerçek, bu yanılmayı kötülüğü ortaya sererek yıkar; medeniyetin bekası ve özgürlük için savaşmak üzere cepheye giden baba, kötücül bir yalana alet olmuştur, bunun sonunda sağ salim eve dönmeyeceği gibi aynı söylemin yücelttiği kahramanlığa da erişemeyecektir. Gerçek sert ve tartışılmazdır; baba, kendisi gibi savaşmaya gidenlerle beraber ölmüş, toprakta yatmaktadır. Terk edilmiş toprak ve hareketsiz tanklar, mağlup ve geri çekilen bir ordu imgesi doğurur, baba da belli ki bu ordunun üyesidir. Kuvvetle muhtemeldir ki bu Alman ordusudur. Burada sıradanlaşan kötülük, sıradan insanın kötülüğün hem eyleyen hem de maruz kalan tarafında olması ile belirir. Savaşa giden babanın durumu, kötülüğün sıradanlığı ile açıklanabilir; alelade bir yaşamı olan alelade bir adam olarak görevini yerine getirmek üzere otoritenin emrini sorgulamaksızın savaşa katılmıştır. Ancak savaşın sonunda, evvelce kızının ince kollarıyla sarıldığı boynu ve etli, kalın dudakları kan içindedir, mağlup bir ordunun neferi olarak yüzükoyun toprakta yatmaktadır. Terk edilen yalnızca toprak ve tanklar değil bu savaş alanındaki ölümler de. Ölen adamdan böyle bahsedilmesi, savaş yanlısı olduğu vurgulanmadığına göre, savaşı irade eden kötülük odağını vurgulamak içindir. Bu noktada, yine yukarıda bahsedilen hegemonya kuramı çerçevesinde düşünürsek savaşa yönelik rıza üretilmiş, bunun için yalanlarla bir yanılama yaratılmıştır. İşte Şeytan'ın açığa çıkardığı budur. Bütün bu kötücüllüğün sonu kaçınılmaz olarak yozlaşma olacaktır; kilisedeki genç kız bir savaş kahramanının kızı, ya da onları buna inandıran otoritenin vadettiği gibi müreffeh yaşayan onurlu ve seçilmiş bir topluluğun ferdi değildir; olmayacaktır. O da kaçınılmaz olarak bu kötülükten nasibini alacak, yozlaşma onu da sömürülenler arasına katılmaya mecbur bırakacaktır. Bu sebeple

⁸⁹ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 721.

Nâzım Hikmet, devam eden dizelerde savaşın ve kötülüğün suçunu açıkça kapitalizme yükler; “- Harbediyoruz: / pazar ve mal nizamının bekası için. / Kömür, lâstik ve kereste, / ve kendi değerinden fazla yaratan iş kuvveti / satılmalıdır.”⁹⁰ dizeleri, savaşta babanın hâlihazırda ölmüş olması ve genç kızı bekleyen gelecek, kapitalizmin kurtuluş getirmeyeceğinin de ispatı olarak kurgulandığı düşünülürse, savaşın kapitalizmin bekası için gerekli olduğunu ifade eder. Buna sermayenin sürekli artırılması için insan emeğinin sömürülmesinden yozlaşmaya sınıfsal hiyerarşiden kitlesel ölümlere uzanan çok çeşitli kötülük görüngüleri örnek verilebilir.

Savaşın sonunda gerçekleşmesi öngörülen kötülük manzarasına örnek olan “Harbediyoruz: / harbi bitirdiğimiz zaman / aç, işsiz ve sakat / -harp madalyasıyla fakat- / köprü altlarında yatılmalıdır...”⁹¹ dizelerinde de görüldüğü üzere, şaire göre savaşın kapitalizm dışında kazananı olmaz. Otoritenin savaşa katılmak için yönlendirdiği ve ikna ettiği insanları bekleyen de nihayetinde unutulmak ve yoksulluk içinde yaşamaktır. Bu iddia, savaşmak ve savaşa katılmak için kutsallaştırılan amaçların bir yanılısamadan ibaret olduğunu ve kötülüğün mutlaklığını imler. Hakikat; aç, işsiz, sakat ve yoksulluk içinde yaşamak biçiminde tezahür edecektir, harp madalyası, savaşın başındaki söyleme inanan ve otoritenin emrine rıza gösterenin, kötülüğün sıradanlaşmasına ortak olanın beklentileri ile savaşın sonundaki yoksulluğun, yanılısama ile gerçeğin, olması beklenen ile olanın tezadını ortaya koyan ironinin sembolüdür.

İlerleyen dizelerde köyde herkesin tanıdığı bir adamın hikâyesine geçilir. Rahip, Şeytan’ın yönlendirmesi ile anlattığı bu macerada, kalabalığa sık sık bu genç adamı hatırlayıp hatırlamadıklarını sorar. Bu soruların işlevi, bu genç adamın iyi bir insan olduğunu tüm cemaatin kabul ettiğini vurgulamaktır. Güzel sesi ile şarkılar söyleyen ve mandolin çalan, dost canlısı bu adam kimseye yalan söylememiş, kimsenin kalbini kırmamıştır. Sarhoş olmamış, kimseyle dövüşmemiştir. Çocuklara karşı saygılı, ihtiyarlara karşı müşfikdir. Bu sayılanlardan anlaşılır ki macerası anlatılacak kişi toplumca sevilen, neşeli, iyi bir insandır. Zaten devam eden dizelerde ondan “Belki biraz kalın kafalı / fakat kalbi bir balık yavrusu gibi temiz”⁹² sözleriyle bahsedilir. İşte kırılma noktası, herkesçe iyiliği onaylanan bu genç adamın savaşa gitmesi ile yaşanır. Şiirin bundan sonrası, iyiliği herkesçe tasdik edilen bu genç adamın yozlaşmasını yani aslında kötülüğün sıradanlaşmasını anlatır. İlk olarak otoritenin emrine sorgulamaksızın itaat etmek, savaşa gitmek kötülüğün sıradanlığı olarak anılabilir. Ama savaşa giden halktan sıradan insanların, karar alma süreçlerinde çoğunlukla yer almadıklarını ve zorunlu askerlik görevine gitmemeleri durumunda yaptırımla karşılaşacaklarını da teslim etmek gerekir. Yani bu insanlar otoritenin emrini sorgulamaksızın yerine getirdilerse de öncesinde zaten bir zor aygıtı ile buna mecbur tutulmuşlardır. Diğer yandan savaş karşıtı bir hareketin örgütlü ve bilinç düzeyi yüksek bir topluluk gerektirdiğini de göz önünde tutmak gerekir. Bu bakımdan onların durumlarını savaş sırasında iradelerini kullanarak karar alma süreçlerine dâhil olan insanların otoritenin emrini sorgulamaksızın yerine getirmelerinden ayrı tutmak, hiç değilse bir derece daha aşağıda

⁹⁰ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 722.

⁹¹ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 722.

⁹² Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 723.

değerlendirmek daha makul olabilir. Şiirin bu kısımdaki esas vurucu yanı kötülüğün hâkimiyetini ortaya koymasında yatar bunu yaparken dramatik ironinin temel ilkesi uygulanmıştır. Bu iyicil adam, kötülüğün sıradanlaşmasının en belirgin örneği olur. Şiiri biçimlendiren bakış açısına göre diyalektik ilkeler işlemiş ve kaçınılmaz olan vuku bulmuştur. İyiliği uzun uzun anlatılan genç adamın hâlihazırdaki durumu rahip tarafından şu dizelerle aktarılır:

Şimdi gerilerinde cephenin
işgal altındaki bir köyün ortasındadır.
Baygın bir kadının ırzına geçmekle meşgul
bir tahta masanın üzerinde.

Beli çıplak
pantolonu dizlerinde
başında miğfer
ve ayaklarında kısa, kalın çizmeler.
Yerde iki çocuk ölüsü yatıyor
direkte bağlı bir erkek.

Dışarda yağmur yağıyor
ve uzaktan uzağa motor sesleri.
Kadını masadan yere iterek
doğrulup masadan çekti pantolonunu...⁹³

Bu dizelerde anlatılanların tümü kötülük unsurlarıdır. Herkesin iyi bir adam olarak bildiği genç, yerde yatan çocuk ölülerinin, direkte bağlı bir erkeğin de olduğu bir köyün ortasında baygın bir kadına tecavüz etmektedir. Tecavüz, genel bir şiddet eylemi olmasının yanı sıra sık karşılaşılan bir savaş suçudur da.

Tecavüzün savaş aracı olarak kullanılması, bu cinsel suçun sistematik olarak ve savaş stratejisinin bir parçası olarak işlendiğini ifade etmektedir. Savaş sırasında tecavüz, düşmanı aşağılamak, küçük düşürmek ve düşmana işkence yapmak için kullanılabilir. Savaş sırasında kadın bedeni sembolik olarak ülke toprağına benzetilerek tecavüz bir 'işgal aracı' olarak görülebilmektedir. Bir soykırım veya etnik temizlik aracı olarak kullanıldığı durumlarda tecavüz, öldürme öncesi gerçekleştirilen bir cinsel şiddet türü olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁴

Şiirden anlaşıldığına göre, gerçekleşmekte olan böylesi bir sistematik tecavüzdür ve tasvir edilen manzara diğer savaş suçlarını ve şiddet eylemlerini de içerir biçimde kötücüdür. Bu kötülüğün betimlenmesinde daha önce de üzerinde durulduğu gibi oldukça yalın ve gerçekçi ifadelerin kullanılması anlatımı daha güçlü kılmaktadır. Olanı daha çarpıcı hâle getiren, herkesçe iyi bir adam olduğu kabul edilen askerin, bu kötülüğün faillerinden biri olması yani kötülüğün sıradanlaşmasıdır. Kötülüğü sıradanlaştıran, iyiyi kötüye dönüştüren, yozlaştıran ise savaştır. Bu maceranın naklinden sonra Rahip, savaşın diğer sonuçlarını anlatmaya devam eder. Bu dizelerde anlatılanlara göre, sömürü düzeni savaştan sonra da sürecek, çalıştırılan insan yığınları aynı zorluk

⁹³ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 723.

⁹⁴ Esra Dilek, "Bir Savaş Silahı Olarak Tecavüz," *Secopedia*.
<https://www.secopedia.org/kavramlar/temel-kavramlar/bir-savas-silahi-olarak-tecavuz/>

ve yokluk içinde yaşamaya devam edecektir. Bu düzenin değişmeyeceği ve nesilden nesle aktarılacağı hatta savaşın da bunun araçlarından biri olduğu zincirleri birbirine devretme metaforu ile ifade edilir. *Komünist Manifesto*'da yer alan ünlü sözü, "Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şey yoktur. Kazanacakları bir dünya vardır"⁹⁵ cümlelerini akla getiren bu ifade, insanların kapitalist düzen tarafından tutsak edildikleri yaşam biçimi ve içinde yok edildikleri sömürü düzenini vurgular. Şiirden hareketle söylenirse, otoritenin emrine itaat etmeye devam ettikçe başka bir dünyayı inşa etmek mümkün olmayacaktır. Zincir kırılmayacak, devredilecektir. İşte burada anlatım tekrar bir özneye odaklanarak kuvvetlendirilir. Bu defa hitap edilen yaşlı bir kadındır ve ona torununun geleceğinin bu sömürü düzeni sürdürdükçe babası, dedesi ve komşularınınkinden farklı olmayacağı, kötülüğün süregenleşeceği söylenir. Bu durumda benzer koşullar benzer sonuçları yaratacak ve şiirde çarpıcı örneklerle sunulan sıradanlaşan kötülük farklı biçimlerde görünecektir. Rahip'in yaşlı kadına hitabı, torununu kastederek söylediği "Hiçbir şeyi / ümit etmemeyi / öğrensin."⁹⁶ dizeleri ile sona erer. Nâzım Hikmet'te umut, kötülüğün egemenliğine rağmen mücadeleyi mümkün kılan güçtür. Bir çocuğun ümit etmemeyi öğrenmesinin salık verilmesi kötülüğün hâkimiyetinin ilelebet devam edeceğinden çok kötülüğe karşı kitleyi harekete geçirmeyi denemenin bir yolu olarak da düşünülebilir. Nihayet, ümit ancak mücadele ile mümkündür. Devam eden dizelerde, çocukların öldürülmesi şairin savaştan söz eden pek çok şiirindeki gibi kötülüğü vurgulamak için anıldıktan sonra kapitalist, emperyalist muktedirlerin kendi çıkarları için savaşı çıkardıkları ve yürüttükleri ortaya koyulur. "Harbediyoruz: / kundak bezinin çeşidiyle belli olmalı herkesin yeri," dizeleri savaşın sınıf farklarını devam ettirmenin, "Harbediyoruz: / parlasın ebediyen diye sabah güneşlerinde / hapisane demirleri..."⁹⁷ dizeleri ise otoritenin çeşitli zor aygıtları ve rıza inşası ile kitleleri gerektiğinde kötülüğe aracılık etmeye ve kötülüğü sıradanlaştırmaya hizmet etmeye zorlayacağını ifadeleridir.

Şiirin 17 Şubat 1946 tarihinde yayımlanan zeylinde anlatılana göre Rahip temerküz kampına düşmüş ve oradan kurtarılmıştır. Şiirde anlatılan konuşmayı yapması, yani hakikati dile getirmesi önemli bir mevki edinmesine engel olmuştur. Buna rağmen Rahip, savaş sona ermiş olsa dahi sömürü düzeninin ve kötülüğün devam ettiğini, 1941 yılında söylediklerinin bir kısmını, özellikle mal nizamına ait olanları tekrarlayarak anlatmaya devam eder. Bunun sonucunda da kiliseden kovulur. Görünen o ki sembolik bir kötülük unsuru olan savaş sona erse de savaşı çıkararak ve besleyen düzen yıkılmadıkça kötülük sona ermeyecek, kötülüğü sıradanlaştırmayanlar da cezalandırılacaklardır. Kilise, tıpkı savaşmanın kitleleri ikna etmek için kutsallaştırılmasında olduğu gibi, gerçeğin ve kötülüğün kutsallık kisvesi ile örtülmesinin en azından ironik biçimde gerçeğin duyulmasını engelleyen bir semboldür. Şiirin sonunda Rahip'in arkasından bakan Şeytan ise, kötülüğe rıza göstermeyen bir insanla -çünkü rahip artık bu saftadır- karşılaştığı için daha ümitlidir. Savaşın sonunda tüm kitleler kapitalist ve emperyalist düzene karşı birleşmemiştir. Bu hâlde kötülük, savaşın sona ermesine rağmen devam etmektedir. Yine de Rahip'in değişimi, tüm bunlara tanık olduktan sonra başka bir dünya inşa etmeyi ve kötülüğü doğuran bu düzeni

⁹⁵ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. Nail Satlıgan (Yordam Yayınları, 2014), 77.

⁹⁶ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 724.

⁹⁷ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 725.

değiştirmeyi, en azından gerçeği dile getirmeyi görev edinen insanların varlığını örneklendirdiğinden umutlu bir tonda duyurulur. Bu şiirdeki iyiden kötüye dönüşüm çağcıl baht dönüşünün yankısıdır. Kurmacanın; gücünü sonucun nedensellik bağına ters düşmesinden aldığı varsayımından hareketle bu şiirdeki sıradan ve sevecen adamın zalim ya da duyarsız bir savaşçı ve tecavüzcüye dönüşmesi anlatıyı çarpıcı kılar. Böylelikle dikkat, kötüden çok kötülüğe ve onu doğuran ana nedene odaklanmaktadır. Mutluluk-bedbahtlık, beklenen-beklenmeyen matrisleri bu şiir için de geçerlidir.

Savaşın kötülüğün sıradanlaşmasındaki etkisine bir başka örnek, Kızıl Ordu askeri olarak kurgulanan İvan'dır. Savaşın başında Almanya'nın bu denli kötücül bir güce dönüşeceğini kestiremeyen İvan, savaşın yozlaştırıcı etkisi ile sıradanlaşan kötülüğü uygulayanlardan birine dönüşür: "Kin duymayı öğrendi İvan / vahşi fakat cana yakın bir şarkı öğrenir gibi. / Ve sırtları beyaz haçlı tankları yakıp/ve her köpek leşini serdikçe yere / gözünde bir kat daha aziz oldu vatan. / Sessiz ve öfkeliydi doludizgin. / Ve artık nefret etmeyi/ve affetmemeyi biliyordu."⁹⁸

Kötülüğün sıradanlaşmasının âdeta bir süreç gibi anlatıldığı örneklerden biri "Memleketimden İnsan Manzaraları"nda karşımıza çıkar. Ofis Şefi Kemal, yeni geldiği şehrin eşrafından Koyuncuzade Şerif Bey'in pirincini çürük diye almaz, Giritlilerden alır. Kemal'i bu şehir ve komşu vilayetdeki yozlaşmaya karşı çıkmaktan menetmenin yolu, ortak etmek olarak görüldüğünden Kemal ilkin Ali Çâviş tarafından komşu D... şehrine eğlenmeye götürülür ve burada bir kadınla birlikte olur. Ali Çâviş, bu olaydan sonra artık Kemal'in onlardan biri olduğuna kanaat getirdiyse de Koyuncuzade'nin pirincini alma meselesi ortaya çıkınca Kemal direnç gösterir. Önce Ali Çâviş, sonra pek çok kişi araya girip onu ikna etmeye çalışsalar da başarılı olamazlar. En son Parti Müfettişi, Kemal'i tehdit eder ancak Kemal ona da olumlu yanıt vermez. Burada yozlaşmanın tasviri kötülüğün sıradanlaşmasına bariz bir örnek sunar. Kemal'i çürük malı alsın diye sıkıştıran müfettişin yaptığı çarpıtma kötülüğün bilinçle işlendiğini vurgular. Temel sebep yine sömürenlerin çıkarlarıdır. Kötülüğü eylesen kutsallık kisvesine büründürme burada da karşımıza çıkar, müfettiş bunu milliyetçi söylemi kullanarak yapar. Müfettiş ile tartıştıkları günün gecesini Kemal, haksızlığa isyan ve işten atılma korkusu arasında geçirir. Nihayet sabah işe gittiğinde korkusu ağır basmaktadır. Görüldüğü gibi Kemal, kurulu düzen içerisinde kendi çıkarını düşünmeye mecbur bırakılmakta ve yozlaşmanın etkisi ile kötülüğün sıradanlığına ya rıza göstermek ya da iştirak etmek zorunda kalmaktadır. Burada da kötülük odağı aslında kapitalist sistemdir. Kemal bu korkularla gelecek yeni bir teklif ya da görevden alma haberini beklerken ahalinin borsayı bastığı haberini alır. Bu işgal, ufak çaplı bir ayaklanmadır ve halkın kendi aralarındaki konuşmalarından da tanıtılma biçimlerinden de sebebinin açlık ve yokluk olduğu anlaşılmaktadır. Çalışkan ve emektar halk açlıkla mücadele etmekte, eşraf ise halkın emeği ile üretileni paylaşmayarak kârını artırmaktadır. Az sayıdaki polis halkla baş edemeyince Koyuncuzade'nin emrivaki yapmak için getirip ofisin önünde yığıldığı pirinç yağmalanmaya başlanır. Bunun üzerine ofise gelen Vali, Kemal'e buğday dağıtınız diye yalvarır. Kemal, bürokrasinin katı ilkelerinden ayrılmak istemez, Umum Müdürlükten emir gelmeden buğday

⁹⁸ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1392.

dağıtamayacağını söyler. Vali ise, mülki amiri olduğu şehirde bir isyan çıkmasından, kan dökülmesinden korkmaktadır yani onun korkusu aslında kendi çıkarları ile ilgilidir. Vali alaya telefon edip asker yollamalarını istemeye niyetli olduğunu belli ederek Kemal'den akıl isteyince Kemal kibirle mesuliyeti üzerine alır; buğdayı dağıtır, bilgilendirdiği yetkililer durumu idare etmesini söylerler. Kibir ve tatmin duygusu ile Kemal, parti müfettişinin hatırı kalmasın diye Koyuncuzade'nin pirincini de almaya karar verir “ve mavi bir zarfın içinde sok[ar] ceketinin cebine ilk rüşvetini.”⁹⁹ Ertesi gün de yine D. şehrine gider. Böylelikle Kemal, artık yozlaşmış düzene ortak olmuştur ve kötülüğün sıradanlaşması âdeta tüm materyal unsurları barındıran bir öykü formunda anlatılmıştır. Nihayet, rejim ile kapitalizm ve kapitalizm ile sömürü düzeni arasında kurulan bağıntı dikkate alındığında bu düzenin kötülük yaratması da bu düzenin içinde kalanların kötülükten arınması da imkânsızdır. TMO çalışanlarından idealist memur Kemal Bey'in yozlaşması örneğinde de sembolleştiği şekliyle “Memleketimden İnsan Manzaraları”nda hiç kimse hem çamurun içinde gezinip hem de temiz kalamaz. Bozuk olan bir rejimde, oyunu içeriden bozmak mümkün değildir.”¹⁰⁰

“Memleketimde İnsan Manzaraları”nda, soygun, cinayet, katliama iştirak, şiddet, açlık, yokluk, intihar gibi başka pek çok sıradanlaşmış kötülük örneklerine de rastlanır ancak bunların çoğu şiirde kurucu bir işleve sahip değildir, aynı zamanda kötülüğün ideolojik kavranışını aydınlatacak bir çözümlemeye bir ilave yapacak muhtevalar barındırmazlar. Eşitsizlik ve sömürü, güçlü ve güçsüz dolayısıyla kötülüğü eyleyen ve kötülüğe maruz kalan ayrımını da beraberinde getirir ancak bunlar iyi ve kötünün birbirine tamamen zıt ve çatışan tarafları değildir. Hatta kötülüğün çoğunlukla sıradanlaştığı örnekler oldukça belirgindir ve aslında kaynağın kötücüllüğünü biraz da bu berkitir. “Brecht gibi Nâzım da, tarihin ‘büyük adamlar’ tarafından yapılmadığına inan[r].”¹⁰¹ Sıradan ve yaygın kötülüğü, koşulların insanı kötücül eyleme sürüklemeye potansiyelini ve Arendt'in meşhur tabiri ile kötülüğün sıradanlığını ve sıradanlaşmasını şiirlerinde kurucu unsur olarak kullanmasının altında yatan sebeplerden biri de muhtemelen budur.

Kötülüğe Karşı Harekete Geçenler

Nâzım Hikmet'in şiirlerinde, özellikle “Memleketimden İnsan Manzaraları”nda, kötülükle ilişkilendirilen küçük insan tiplerine rastlanır. Nilay Özer, bu insanlar arasındaki kötücül tiplerin ortak özellikleri arasında oburluk ve açgözlülüğü sayar.¹⁰² Bunlar genellikle köylüler ya da köy kökenli olup kente göçmüş kişilerdir. Erkan Irmak'a göre “Memleketimden İnsan Manzaraları”nda karşılaşılan halktan insanlar, kendisinden önceki metinlerden farklı olarak idealleştirilmemişlerdir. Bundan ötürü, Türk edebiyatında daha önce çizilen, eğitimsizlikleri ve cehaletlerinden kaynaklanan kötülükleri Cumhuriyet'in aydınlatması ile ortadan kaldırılacak tiplere benzemezler. Kötülük, Cumhuriyet'in kurtarıcı ve aydınlatıcı işlevini imleyen metinlerde iynin eksikliğinden

⁹⁹ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1374.

¹⁰⁰ Irmak, *Kayıp Destan'ın İzinde*, 150.

¹⁰¹ Göksu ve Timms, *Romantik Komünist*, 362.

¹⁰² Özer, “*Memleketimden İnsan Manzaraları*”nda İmajlar: Toplum, Tarih ve Sinema,” 138.

kaynaklanır. Eğitim ve bilgi bu kötülüğü ortadan kaldıracabilecektir. Ancak Nâzım Hikmet'in kişilerindeki kötülük özgülüdür. Bu, kötülüğün politik bir kavrayışla biçimlendiği savına ters düşmez.

Nâzım Hikmet doğrudan rejimin kendisini hedef alır ve bunu sadece burjuva ahlakıyla bütünleşmiş şehirlileri ya da feodalizm kalıntısı toprak ağalarını hedef alarak değil, rejimin içerdiği bütün halk unsurlarını kapsayacak şekilde yapar. Bu eleştiride halk, ne romantik bir idealleştirmeye sömürüyü bitirecek devrim hareketini başlatacak temiz kalabilmiş bir yığını temsil eder ne de cahil, eğitimsiz, unutulmuş olması yüzünden yaptıklarının sorumluluğunu taşımadığı düşünülen edilgen, çocuk ve masum bir kitleyi. Nazım Hikmet, bu noktada farklı bir tümdengelimcilik yaparak, ezen-ezilen, sömürü ya da 'kötülük' ilişkilerinin faturasını, kimseyi dışarıda bırakmadan, mevcut rejimin içinde kalan herkesi kapsayacak ve herkese kendi hissesince bölüştürecek şekilde çıkarır.¹⁰³

Timuçin'e göre 1949'da yazdığı "Dünyanın En Tuhaf Mahlûku" adlı şiirinde Nâzım Hikmet, küçük insanı tanımlar.¹⁰⁴ Büyük suçlular ve toplum düşmanları bu küçük insanların destekleriyle var olur. Küçük insanın başlıca niteliği korkaklıktır ve korkak oldukları için kötülüklere göz yumarlar. Bu insanlar sayıca çoklardır; dünyadaki zulüm, açlık ve yorgunluk onların ürünüdür.¹⁰⁵ Kötülüğe karşı harekete geçenler, küçük insanların rızasına karşı kötülükle mücadele etmeyi, ona rıza göstermemeyi seçenlerdir ve umudun kaynağı onlardır. Şair, bu umudu benimsediği ideolojinin zarureti sayar. Kimi şiirlerinde kötülüğe karşı harekete geçenlerin övüldüğü ve şiirde tematik yapıyı kurmak için kullanıldığı görülür. Örneğin Almanlara karşı direnen ve galip gelen Sovyetler Birliği, Nâzım Hikmet'in şiirlerinde kötülüğe karşı harekete geçmenin ve direncin tekrarlanan bir sembolüdür. Antifaşist, antiemperyalist tüm mücadele biçimleri ve bu mücadelelerin fertleri zaman zaman Gabriel Péri gibi bireysel hikâyelerle zaman zaman Kızıl Ordu askeri gibi stereotipler vasıtasıyla zaman zamansa bütün bir ordunun anılması ile kötülüğe karşı harekete geçmelerinden ötürü övgü ile kurgulanırlar. Yine de, anlatının odağında kötülük kalmaya devam eder, iyilik; kötülüğün karşısındaki mutlak güç olarak kurgulanmaz, övgüyü hak eden kötülüğe karşı harekete geçmiş olmaktır. Bundan başka Çarlık Rusya'sını yıkan Bolşevik Devrimi'ni kötülüğe karşı harekete geçmenin sembolik bir örneği olarak anlatan "Bu Yazı Uzun Seneler Dünya Emperyalizminin Şarkta Kanlı Bekçiliğini Yapan Çarlık Rusya'sının Ne Surette Öldüğüne Dairdir"¹⁰⁶ başlıklı şiir örnek gösterilebilir. Nâzım Hikmet, yerli tarihten de benzer

¹⁰³ Irmak, *Kayıp Destan'ın İzinde*, 147.

¹⁰⁴ Sibel Yılmaz'ın, "1940'ların Türk Şiirinde 'Küçük Adam' ve Serüvenleri" başlıklı makalesinde, Ahmet Oktay'a da atıfla söylediği gibi bu yıllarda şiir ve hikâyelerde sıkça rastlanan, çoğunlukla alt ve orta sınıfa mensup küçük insanlar kasabada ya da büyük şehirlerde kendi gündelik sıkıntıları, kaygıları ve umutlarıyla yaşarlar. Maddi açıdan istedikleri seviyeye ulaşamamışlardır ama hayatlarından memnundurlar. 1950'lerden sonra bu tipler umutsuz, karamsar ve yalnız insanlara dönüşürler. Ancak Nâzım Hikmet'in şiirlerinde karşılaşılan ve kötülük karşısında sessiz kalarak kötülüğe rıza gösteren ya da yozlaşarak kötüleşen küçük insanlar, makalede tarif edilen küçük adam tipinden farklıdır. Bkz. Sibel Yılmaz, "1940'ların Türk Şiirinde 'Küçük Adam' ve Serüvenleri," *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, sy. 2 (2017), 265-279.

¹⁰⁵ Timuçin, *Nâzım Hikmet'in Şiiri*, 76.

¹⁰⁶ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 360-361.

örnekler seçer. “Kuvâyi Milliye”de antiemperyalist bir mücadele olması sebebiyle Kurtuluş Savaşı’nı, kötülüğe karşı harekete geçmenin sembolü olarak kurgular. Yine Şeyh Bedrettin ve Börklüce Mustafa’nın şahıslarında her ne kadar kötülüğün modern kavranışının dışında bir örnek olsa da kötülüğe karşı harekete geçmenin destanını anlatır. Üzerinde pek çok kez durulmuş ve pek çok yönü ile çözümlenmiş bu meşhur destan, zulme ve kötülüğe karşı bir hareket olarak ideolojik bir yorumla erken bir komünist ayaklanma ya da düzen kurma denemesi olarak, Gürsel’in deyiimiyle tarihe Marksçı açıdan yaklaşarak¹⁰⁷ kurgulanır. Destanda “Her ne kadar Bedreddin, Börklüce, Torlak gibi kahramanlardan kısaca söz edilmişse de, "tarihi yapan" asıl kahramanın "halk kitleleri" olduğu gösterilmiştir.”¹⁰⁸

Almanların, İkinci Dünya Savaşı sırasında kötülüğü istençle uyguladıkları örnekler, muktedirin zulmünü gösterdiği gibi kötülüğe karşı direnci sembolleştirir. Karşı çıkanı öldürmenin sıradanlaşması, yaşamı sonlandırma hakkının güç sahibi olmak hasebiyle elde bulundurulması ve öldürülen insanların insanlık onuru ile bağdaştırılamaz akıbetleri kötülüğün nitelikli örneklerini doğurur. Bunlar arasında, bu kötülüğü dirençle karşılayanlara ayrıca yer verilir. Bu kişiler zaten, muktedir tarafından yenilmeden önce kötülüğe karşı mücadele edenlerdir. Ancak onların mücadelesi, mağlup olsalar da yenilgiyle sonlanmaz. Onları büyük kılan, muktedirin karşısında, denk olmayan güç ilişkisinin zayıf tarafındayken kötülüğe karşı çıkma azmi ve iradesi göstermeleridir. Bunlardan biri Komünist bir gazeteci ve Fransız Direnişi üyesi Gabriel Péri’dir. Alman işgali sırasında tutsak edilir, önce iltica etmesi istenir, bunu kabul etmeyince kurşuna dizilerek öldürülür. İşte Nâzım Hikmet’in “Memleketimden İnsan Manzaraları”nın dördüncü kitabının sonlarına doğru¹⁰⁹ anlattığı hikâye budur. Çağın bir başka önemli şairi Eluard gibi, Nâzım Hikmet de kötülüğe karşı direnci ve bu direncin kaynaklarını, kötülüğü en çıplak hâliyle çizmek için kullanır.

Muktedirin kötücüllüğünün anlatıldığı ve kötülükle mücadelenin yükseltildiği örnekler arasında “Memleketimden İnsan Manzaraları”nda Zoya Kosmodemyanskaya’nın katlinin anlatıldığı, Tanya’ya hitaben yazılmış dizeler de yer alır. Bir partizan olan Zoya Kosmodemyanskaya, Naziler tarafından işkenceye uğramış ve öldürülmüştür. On sekiz yaşında öldürülen ve "hepimizi, 190 milyon kişiyi asamazsınız" sözü kendisine atfedilen Zoya, kötülük karşısındaki direnci, mücadelesi ve eylemi ile şiirin kahramanı olur. Şair, “Seni astılar memleketini sevdiğin için, / ben memleketimi sevdiğim için hapisteyim”¹¹⁰ dizeleriyle seslendiği Zoya ile kendisi arasında ideolojik ve yazgısal bir yakınlık da bulur. Şiir, “İyilik, kötülüğün karşısına, eline ak çiçekli bir ağaç dalı alıp çıktıkça gülünç, cılız olmaktan kurtulamaz... Kötülüğün elindeki yalınkılıcı iyiliğin bileğine vermek gerek!”¹¹¹ diyen Nâzım Hikmet’in bu düşüncesini yankılar biçimde, genel olarak kötülüğe karşı mücadele etmek, kötülüğü alt etmek için bedel ödemek

¹⁰⁷ Gürsel, *Dünya Şairi Nâzım Hikmet*, 12-13.

¹⁰⁸ Bezirci, *Nâzım Hikmet*, 140.

¹⁰⁹ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1419-1420.

¹¹⁰ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1414.

¹¹¹ Nâzım Hikmet, *Yazılar 2 (1924-1934)*, 181.

gerektiğinin anlatıldığı bir metindir. Hâliyle bunu yapanlar da yüceltilir. Diğer yandan, bu alt edilemeyen direnç karşısında ölümü bir ceza olarak kullanmak, üstelik ibret olsun diye köylüleri zorla idamı seyre getirmek,¹¹² muktedirin kötülüğünü katmerleştirir. Yukarıda anılan İvan nezdinde söylenenler gibi, “ve bundan dolayı / biz unuttuk bağışlamayı / Varılacak yere / kan içinde varılacaktır. / Ve zafer / artık hiçbir şeyi affetmeyecek kadar / tırnakla sökülüp / koparılacaktır...”¹¹³ dizeleri de kötülükle mücadelenin kaçınılmazlığını, bu mücadelenin ise cılız ve gülünç olmaması gerektiğini söyleyen az sayıdaki örnek arasında yer alır. Bu sınırlı örnekler dışında Nâzım Hikmet’in tutumu genellikle kötülüğe karşı harekete geçme çağrısını şiddete vurgu yaparak gerçekleştirmez. Her ne kadar “Dünyanın En Tuhaf Mahlûku”nda küçük insana “Ve bu dünyada, bu zulüm / senin sayende”¹¹⁴ diyerek sitem etse de 1958 yılında yazdığı “Umut” adlı şiirinde “Umut insanda...”¹¹⁵ diyerek insanlığa inancını dile getirir. Onun kötülük karşısındaki gerçekçi tutumu iyiliği ve kötülüğü bir arada ama birbirlerinin mutlak karşıtları olarak görmemesinden de beslenir. “Asrım sefil, / asrım yüz kızartıcı, / asrım cesur, / büyük / ve kahraman.”¹¹⁶ derken de hem benimsediği ideolojinin zaruri kıldığı umudu koruduğunu hem de özellikle tanıklık ettiği yirminci asrın kötücül ve iyicil hikâyelerinin bir aradalığını gösterir.

Sonuç

Nâzım Hikmet kötülüğü nedensel ilkelere dayanan diyalektik bir kavrayışla tanımlar. Bu kötülük, aşkın kaynakları olmayan dünyevi bir kötülüktür. Kötü de kötülüğe maruz kalan da illaki bir buyruğa karşı gelmez. Dolayısıyla şiirlerinde doğal kötülük örneklerine de kötülüğün teolojik yorumlarını olanaklı kılan verilere de rastlanmaz. Marksist düşüncede kötülüğün kaynağı kapitalist ekonomik ilişkilerden kaynaklanan adaletsizliktir. Nâzım Hikmet’in şiirlerinde de kötülüğün kaynakları arasındaki esas odaklar kapitalizm, emperyalizm ve faşizmdir; bunlarla bağıntılı olarak savaş, yoksulluk, sömürü, iktidar ya da hegemonya gibi kötülük unsurları ya da grupları ortaya çıkar. İlâveten, kötülüğün sıradanlığı ve sıradanlaşması Nâzım Hikmet’in şiirlerinde önemli bir işleve sahiptir. Bunların çoğu, şiirlerde tematik yapıyı kuran unsurlar olarak biçimlendirilmiştir. Şair, kötülüğü ideolojik saiklerle kavrar ve işler. Bütün bunların ötesinde şiirindeki kötülük kavrayışının evrensel ve çağcıl olması, modern kötülük probleminin önemli tartışma alanlarına ve bu problemi biçimlendiren sembolik olaylara dayanması onun dünya edebiyatındaki yerini ve önemini de tespit ve teslim etmemizi sağlar. Kötülüğün kurucu unsur olarak kullanılması, şairin evrenselliğinin ve çağdaşlığının önemli göstergelerindedir. Bu bakımdan şiirler, çağına eleştirel bir bilinçle yaklaşan modern metinlerdir. Alt katmana inildiğinde, kötülüğün dünyeviliğinin şairin ideolojik kaynakları ile biçimlendirildiği görülür. Kapitalizmin ve neden olduğu yıkımların yozlaştırıcı etkileri, kapitalizmi doğurgan bir kötülük unsuru ve kötülüğün ana nedeni hâline

¹¹² Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1416.

¹¹³ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 717.

¹¹⁴ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 892.

¹¹⁵ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 1637.

¹¹⁶ Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 718.

getirir. Bu şiirlerdeki çarpıcılığı yaratan sıradan insanın kötülüğü, bu noktada karakterin artık trajik olmayışı ile de bağlantılıdır.

Nâzım Hikmet'in kötülüğü kurguladığı şiirleri, Tanrı'nın yüz çevirdiği dünyanın epiği değildir, kötülüğün kaynağı da Tanrı'nın yüz çevirmesi ile ilgili değildir. Bu şiirler kapitalizmin, faşizmin ve emperyalizmin yozlaştırdığı bir dünyanın eleştirisidir, kötülüğün kaynağı da bunlardır yani kötülük dünyevi ve insanidir. Ancak kötülüğün kaynağı insan değil bu sistemlerin bileşkesindeki yozlaşan insanlardan mürekkep bir yapıdır. Bu noktada Marksist terminoloji ile söylersek kapitalizmin yabancılaştırma etkisinin de yozlaştırmada, dolayısıyla kötülüğün doğmasında, yayılmasında ve sıradanlaşmasında etkili olduğu ortadadır.

Kötülüğün temel kaynakları kapitalizm, faşizm ve emperyalizm olsa da şiirler incelendiğinde kötülüğe dair bulguların bunlardan doğan ya da ideolojik saiklerle bu kaynaklara bağlanan bir tasnifi olanaklı kıldığı görülmüştür. Bunlar arasında bir kötülük unsuru olarak savaş, Nâzım Hikmet'in ideolojik tutumunu ve çağcılığını ispatlayan kötülük kavrayışını gösteren çeşitli örnekler sunar. Öncelikle savaşın, devletlerin başlattığı ama halkın öldüğü bir şiddet eylemi olarak biçimlenmesinin ve kapitalist sistemin bir endüstri koluna dönüşmesinin vurgulanması kötülüğün politik kavranışına önemli bir örnektir. Yine emperyalizmin kapitalizmle çoğunca neden sonuç ilişkisi içerisinde kalarak bu bilinç ve kavrayışa eklendiği görülür. Faşizm özellikle İkinci Dünya Savaşı ile ilgili şiirlerde kötülüğün sembolik ve çağcıl örneklerine eklenen veriler sunar üstelik bu örnekler kötülük probleminde dönüştürücü etki yaratmış pek çok olgu ve olayı da imler. Nâzım Hikmet'in savaşı haklı görmesinin tek koşulu antiemperyalist bir mücadele olarak biçimlenmesidir. Bu nedenle İspanya İç Savaşı'nı, Kurtuluş Savaşı'nı, Almanlara karşı Sovyetler'in mücadelesini anlattığı şiirlerde kötülüğe karşı mücadeleye de odaklanır ve bu vurgu, şiirlere epik bir ton katar.

Nâzım Hikmet'in şiirlerindeki önemli kötülük görüngüleri arasında iktidar kavramını da anmak gerekir. Erk sahiplerinin kötülüğü irade etmeleri, bu bağlamda sık başvurduğu örneklerdendir. Bunların başında bir kötülük sembolü olarak Hitler gelir. Nâzım Hikmet'in Hitler'i bir kötülük sembolü olarak kurgulaması yalnızca gücü elinde tutan bir lider olarak Hitler'in istençle biçimlendirdiği kötülükten ileri gelmez aynı zamanda onun kötülüğü sıradanlaştıran, olağanlaştıran ve küçük insana kötülük eylemini mümkün gösteren bir örnek hâline gelmesinden kaynaklanır. Hitler ve benzer şekilde Mussolini ile Franco, onun şiirlerinde yalnızca karşıt bir ideolojinin yürütücüsü olan zalim muktedirler olduklarından değil kötülüğü istençle uyguladıkları için kötülüğü sembolize ederler. Bu isimlere yerli bir örnek olarak Adnan Menderes de eklenebilir.

Aynı odaklardan doğan bir başka kötülük unsuru yoksulluktur. Yoksulluk, sömürüden kaynaklanır yani yine nedensel ilişkilerle örülmüş bir kötülük kavrayışına yaslanır. İlaveten, beraberinde yozlaşma gibi yeni ve doğurgan bir kötülük kaynağını getirir. Şiirlerin kurguları incelendiğinde, yoksulluğun da evrensel ve ideolojik olarak kavrandığı açıkça ortaya çıkar. Kötülüğün sıradanlaşması ve sıradanlığı aslında biraz bu yozlaşmanın da neticesidir. Şairin, Hitler gibi sembolik kötülere kızgınlığını da besleyen bu ilişki şiirlerinde nitelikli ya da sıradan ama pek çok kötülük unsurunun inşasını biçimlendirmek için kullanılmıştır. Bunlar arasında

“Memleketimden İnsan Manzaraları”nda yer alan pek çok örneğin yanı sıra “Fakir Bir Şimal Kilisesinde Şeytan ile Rahibin Macerası”nı bilhassa kötülüğün kurgulandığı ve problem olarak irdelendiği metinler olarak anmak gerekir.

Nâzım Hikmet’in şiirlerinde kötülüğün karşısında duranlar, düalist bir bakışla iyi olarak kurgulanmaz. Kötülük, iyiliğin eksikliği olmadığı gibi bu ikisi zıt kavramlar da değildir. Onun bakış açısına göre asıl kıymetli olan kötülüğe karşı koymak ve kötülükle mücadele etmektir. Yine de bu, mücadeleyi yürütenleri karşıt güç ve mutlak iyiler olarak kurgulamasına neden olmaz. Yalnız çoğunlukla iyicil temsillerin -kötülüğün ideolojik bir kavrayışla biçimlendirildiği de göz önünde tutulursa- komünistlere, devrimcilere yüklendiği göz ardı edilmemelidir.

Nâzım Hikmet, sadece ideolojik konumu gereği enternasyonalist bir tutumu benimseyerek değil aynı zamanda çağını isabetle değerlendirip kötülük bağlamında ele alan bir aydın olarak da evrenseli yakalar. Bundan doğan örnekler bir yandan kötülüğün modern kavranışını örneklendirir bir yandan da kötülüğün politik bir problem olarak çerçevelenmesinin kanıtlarını sunar. Böylelikle kötülük ideolojik bir kavranışla aslında tam da felsefi ve politik bir problem olarak kurgulanma imkânına kavuşmuş olur. Nâzım Hikmet’in kötülüğü sanatsal bir itki olarak kullandığı şiirler bunun derinlikli örnekleri arasındadır.

Acknowledgments / Teşekkür

I would like to thank Atilla Sönmez, whose insights and comments inspired this study and broadened my perspective, as well as Zeynep Ela Sönmez and Derya Doğan for their contributions to the final version of the text.

Bana bu çalışmanın fikrini veren ve ufkumu açan yorumlarını paylaşan Atilla Sönmez’e, metnin son haline gelmesinde emekleri olan Zeynep Ela Sönmez’e ve Derya Doğan’a teşekkür ederim.

Financial Support Statement / Finansal Destek Beyanı

This research was conducted without any financial support from funding agencies, institutions, or organizations.

Bu çalışma herhangi bir finansal destek alınmadan gerçekleştirilmiştir.

Conflict of Interest Statement / Çıkar Çatışması Beyanı

The author declares that there is no conflict of interest regarding the research, authorship, or publication of this article.

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement on the Use of AI and AI-Assisted Tools / Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

The author declares that no AI-assisted tools were used in the preparation of this study.

Bu çalışmada yapay zekâ destekli araçlardan yararlanılmamıştır.

Kaynakça

- Altınsoy, Hacer. “Faşizm, 2. Dünya Savaşı ve Sonuçları.” *Demokratik Modernite*, 2017. Erişim tarihi: 7 Mart 2025. <https://demokratikmodernite.org/fasizm-2-dunya-savasi-ve-sonuclari/>
- Arendt, Hannah. *Kötülüğün Sıradanlığı*. Çeviren Özge Çelik. Metis Yayınları, 2012.
- Babayev, Ekber. *Yaşamı ve Yapıtlarıyla Nâzım Hikmet*. Çeviren Ataol Behramoğlu. Cem Yayınları, 1976.
- Bataille, Georges. *Edebiyat ve Kötülük*. Çeviren Ayşegül Sönmezay. Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Batur, Enis. “Nâzım Hikmet’in Treni,” *Nâzım Hikmet Günleri* içinde, haz. Şükrü Erbaş, 60-64. Edebiyatçılar Derneği Yayınları, 1994.
- Bauman, Zygmunt ve Leonidas Donskins. *Akışkan Kötülük*. Çeviren Akın Emre Pilgir. Ayrıntı Yayınları, 2002.
- Bezirci, Asım. *Nâzım Hikmet*. Evrensel Yayınları, 2007.
- Bora, Tanıl. “Türkiye’de Faşist Sıfatının Serencamı,” *Faşist Kimdir?* içinde, 7-43. İletişim Yayınları, 2021.
- Dilek, Esra. “Bir Savaş Silahı Olarak Tecavüz,” *Secopedia*. Erişim 5 Mart 2025. <https://www.secopedia.org/kavramlar/temel-kavramlar/bir-savas-silahi-olarak-tecavuz/>
- Eagleton, Terry. *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*. Çeviren Utku Özmakas. İletişim Yayınları, 2015.
- Engels, Friedrich. *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*. Çeviren Yurdakul Fincancı. Sol Yayınları, 1997.
- . *Tarihte Zorun Rolü*. Çeviren belirtilmemiş. Sol Yayınları, 1979.
- Göksu, Saime ve Edward Timms. *Romantik Komünist*. Çeviren Barış Gümüşbaş. Alfa Yayınları, 2024.
- Gramsci, Antonio. *Hapishane Defterleri 3*. Çeviren Barış Baysal. Kalkedon Yayınları, 2012.
- Gürsel, Nedim. *Dünya Şairi Nâzım Hikmet*. Can Yayınları, 2002.
- Irmak, Erkan. *Kayıp Destan’ın İzinde*. Yapı Kredi Yayınları, 2022.
- Karataş, Yaylagül Ceran. “Ahlak, Siyaset ve Demokrasi Bağlamında Kötülük ve Şiddet.” *İnsan & Toplum* 7, sy. 2 (2017): 113-140.
- Kartalçı, Melike. “Kara Yara Hastalığı ve Bu Hastalıkla Mücadelenin Demokrat Parti Grubuna ve Basına Yansımaları.” *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 20, sy. 41 (2024): 807-844.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels. *Komünist Manifesto*. Çeviren Nail Satlıgan. Yordam Yayınları, 2014.

- Nâzım Hikmet. *Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar*. Adam Yayınları, 1993.
- . *Bütün Şiirleri*. Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- . *Sanat ve Edebiyat Üstüne*, haz. Aziz Çalışlar. Evrensel Yayınları, 2012.
- . *Yazılar 1 Sanat, Edebiyat, Kültür, Dil*. Adam Yayınları, 1991.
- . *Yazılar 2 (1924-1934)*. Adam Yayınları, 2001.
- . *Yazılar 5 (1937-1962)*. Adam Yayınları, 1992.
- . *Yazılar 6 Konuşmalar*. Adam Yayınları, 1995.
- Oktay, Ahmet. “Nâzım Hikmet’in Şiirinde Ruhsal Yapı,” *Nâzım Hikmet Günleri* içinde, hazırlayan Şükrü Erbaş, 90-93. Edebiyatçılar Derneği Yayınları, 1994.
- Özer, Nilay. “Nâzım Hikmet’in *Memleketimden İnsan Manzaraları*’nda İmajlar: Toplum, Tarih ve Sinema.” Doktora tezi, Bilkent Üniversitesi, 2013.
- Ranci re, Jacques. *Kurmacanın Kıyıları*. Çeviren Yunus  etin. Metis Yayınları, 2019.
- Russell, Jeffrey Burton. *Mephistopheles Modern Dünyada Şeytan*. Çeviren Elif  elik. Panama Yayınları, 2019.
- Sancaktar, Caner. “Demokrat Parti Türk Dış Politikası’na Marksist Yaklaşım.” *Bilge Strateji* 3, sy. 5 (2011): 25-98.
- Sauer, Hanno. *Ahlak İyinin ve Kötünün İcadı*. Çeviren Orhan Kılıç. Metis Yayınları, 2024.
- Sülker, Kemal. *Nâzım Hikmet’in Gerçek Yaşamı 1936-1937*. Yalçın Yayınları, tarih belirtilmemiş.
- Terzioğlu,  ykw . *Nâzım Hikmet ve Sömürgecilik Karşıtlığının Poetikası*. Phoenix Yayınları, 2009.
- Timuçin, Afşar. *Nazım Hikmet’in Şiiri*. Alaz Yayınları, 1979.
- Yılmaz, Sibel. “1940’ların Türk Şiirinde ‘K  k Adam’ ve Serüvenleri.” *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, sy. 2 (2017): 265-279.
- Yüksel, Ufuk, S. “Weimar Cumhuriyeti’nde Almanya Sosyal Demokrat Partisi – Almanya Komünist Partisi İkililđinin Nasyonal Sosyalist Alman İŞçi Partisi’nin Yükselişindeki Rolü.” *Alternatif Politika* 13, sy. 2, (2021): 498-532.